

«Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών»

« Σύγχρονες τάσεις στη γλωσσολογία για εκπαιδευτικούς»

Διπλωματική Εργασία

«Γλωσσική Ποικιλία και Λογοτεχνία: Προτάσεις Διδακτικής Αξιοποίησης
του Λευκαδίτικου Ιδιώματος στα Έργα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη για τις
Γυμνασιακές Τάξεις»

«Ελένη Κρεμμύδα»

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: «Γεωργία Κατσούδα»

Πάτρα, «Ιανουάριος» «2025»

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («Κρεμμύδα Ελένη») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Γλωσσική Ποικιλία και Λογοτεχνία: Προτάσεις Διδακτικής
Αξιοποίησης του Λευκαδίτικου Ιδιώματος στα Έργα του
Αριστοτέλη Βαλαωρίτη για τις Γυμνασιακές Τάξεις»

«Ελένη Κρεμμύδα»

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

«Γεωργία Κατσούδα»

«Καθηγήτρια -Σύμβουλος, ΕΑΠ»

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

«Μαρίνα Τζακώστα»

«Καθηγήτρια -Σύμβουλος, ΕΑΠ»

Πάτρα, «Ιανουάριος» «2025»

Θα ήθελα να εκφράσω την ειλικρινή μου ευγνωμοσύνη στην καθηγήτριά μου, κυρία Γεωργία Κατσούδα, για την πολύτιμη υποστήριξή της σε κάθε στάδιο της διπλωματικής μου εργασίας.

Η καθοδήγησή της, η ενθάρρυνση και η αφοσίωσή της υπήρξαν καθοριστικές, προσφέροντάς μου έμπνευση και πολύτιμα εφόδια για την εμβάθυνση στο θέμα της γλωσσικής ποικιλίας και τη διδακτική αξιοποίηση του λευκαδίτικου ιδιώματος στα έργα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη.

Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω την απέραντη ευγνωμοσύνη μου στην οικογένειά μου, που με στήριξε αδιάκοπα τόσο συναισθηματικά όσο και πρακτικά καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών και της έρευνάς μου. Χωρίς την αγάπη, την υπομονή και τη διαρκή συμπαράστασή τους, η ολοκλήρωση αυτής της εργασίας δεν θα ήταν εφικτή.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	7
Abstract.....	8
Εισαγωγή.....	9
Α' Μέρος: Θεωρητικό Πλαίσιο	
1. Ορισμός και τύποι γλωσσικής ποικιλότητας.....	10
1.1 Διαλεκτολογία και γλωσσικές ιδεολογίες.....	13
1.2 Η θέση των διαλέκτων στην εκπαίδευση.....	14
2. Το Λευκαδίτικο Ιδίωμα.....	16
2.1 Ιστορική και κοινωνιογλωσσολογική επισκόπηση.....	16
2.2 Φωνολογικά και γραμματικά χαρακτηριστικά.....	19
2.3 Λεξιλογικός πλούτος του λευκαδίτικου ιδιώματος.....	20
3. Αριστοτέλης Βαλαωρίτης και η Διδακτική Αξιοποίηση των Έργων του.....	22
3.1 Η ζωή και το έργο του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη.....	22
3.2 Το λευκαδίτικο ιδίωμα στα έργα του.....	24
3.3 Ανάλυση των κειμένων: "Το κύμα και ο βράχος," "Η Φανερωμένη," "Το Δαχτυλίδι".....	25
Β' Μέρος: Διδακτική Πλαισίωση	
4. Θεωρητικές Προσεγγίσεις για τη Διδακτική Αξιοποίηση των Διαλέκτων.....	28
4.1 Προτεινόμενη διδακτική προσέγγιση.....	30
4.2 Σχεδιασμός διδακτικών σεναρίων βασισμένων στα έργα του Βαλαωρίτη.....	35
4.3 Προτάσεις για τη διδακτική αξιοποίηση των διαλέκτων.....	38
Γ' Μέρος: Συμπεράσματα και Προτάσεις	
5. Συμπεράσματα.....	40
6. Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	42
6.1 Περαιτέρω μελέτες στο Λευκαδίτικο Ιδίωμα.....	43

Βιβλιογραφία.....	44
Παράρτημα Α: «Ο βράχος και το κύμα».....	48
Παράρτημα Β: «Η Φανερωμένη».....	51
Παράρτημα Γ: «Άσμα Έκτον,Το δαχτυλίδι».....	56

Περίληψη

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η διδακτική αξιοποίηση του λευκαδίτικου ιδιώματος μέσα από τα λογοτεχνικά έργα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη και ο ρόλος της λογοτεχνίας στη διατήρηση των διαλέκτων. Στο πρώτο μέρος, αναλύεται η γλωσσική ποικιλότητα, η θέση των διαλέκτων στην εκπαίδευση και η κοινωνιογλωσσολογική σημασία του λευκαδίτικου ιδιώματος. Μέσω μιας σύντομης ιστορικής και κοινωνιογλωσσολογικής επισκόπησης, παρουσιάζονται οι γλωσσικές επιρροές της Ενετικής κυριαρχίας, εξετάζονται τα φωνολογικά, μορφολογικά και συντακτικά χαρακτηριστικά της διαλέκτου, καθώς και ο πλούτος του λεξιλογίου της.

Στο δεύτερο μέρος, γίνεται ανάλυση τριών έργων του Βαλαωρίτη ("Το Κύμα και ο Βράχος", "Η Φανερωμένη" και "Το Δαχτυλίδι"), με στόχο να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο η διάλεκτος ενσωματώνεται στη λογοτεχνική γραφή και πώς αυτή μπορεί να αξιοποιηθεί στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας. Παρουσιάζονται προτεινόμενες διδακτικές εφαρμογές, όπως η δημιουργική γραφή, η θεατρική αναπαράσταση, η συγκριτική γλωσσική ανάλυση και η χρήση ψηφιακών εργαλείων.

Το τρίτο μέρος περιλαμβάνει τα συμπεράσματα και τις προτάσεις για μελλοντική έρευνα, εστιάζοντας στη διατήρηση των διαλέκτων μέσω της λογοτεχνίας και την ένταξή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Προτείνονται μελλοντικές μελέτες για τη συγκριτική γλωσσολογική ανάλυση, τη στάση των μαθητών και εκπαιδευτικών απέναντι στις διαλέκτους και τη χρήση της τεχνολογίας στη διάσωση του λευκαδίτικου ιδιώματος.

Λέξεις – Κλειδιά: Λευκαδίτικο ιδίωμα, Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, γλωσσική ποικιλότητα, διδακτική αξιοποίηση, λογοτεχνία και διάλεκτοι.

«Linguistic Variety and Literature: Proposals for the Didactic Utilization of the Lefkadian
Dialect in the Works of Aristotelis Valaoritis for Secondary School Classes »

«Eleni Kremmyda»

Abstract

This study explores the didactic utilization of the Lefkadian dialect through the poetic work of Aristotelis Valaoritis, emphasizing the role of literature in dialect preservation. The first section examines linguistic diversity, the position of dialects in education, and the sociolinguistic significance of the Lefkadian dialect. A very brief historical and sociolinguistic overview highlights the Venetian influence and the dialect's evolution while, the phonological, morphological, syntactic, and lexical characteristics of the dialect are also presented.

The second section provides a literary analysis of three works by Valaoritis ("To Kyma kai o Vrachos" (The Wave and the Rock), "I Faneromeni" (The Revelation), and "To Daxtylidi" (The Ring)), demonstrating how the dialect is incorporated into literary writing and how it can be applied in teaching Greek language and literature. Proposed educational applications include creative writing, theatrical re-enactments, comparative linguistic analysis, and the use of digital tools to engage students with linguistic diversity.

The final section presents conclusions and suggestions for future research, focusing on the role of literature in dialect preservation and its integration into the educational process. It proposes further studies on comparative linguistic analysis, students' and teachers' attitudes towards dialects, and the role of technology in preserving the Lefkadian dialect. The study highlights the cultural and educational importance of dialects, advocating for their inclusion in teaching methodologies to promote linguistic awareness and heritage conservation.

Keywords: The dialect of Lefkada, Aristotelis Valaoritis, Language diversity, dialectal literature.

Εισαγωγή

Η γλωσσική ποικιλία αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε λαού, αντανακλώντας την ιστορία, τις κοινωνικές αλλαγές και τις πολιτισμικές επιρροές που διαμόρφωσαν τη γλώσσα (Trudgill, 2000; Crystal, 2010). Στην ελληνική γλώσσα, η ύπαρξη διαλέκτων και ιδιωμάτων, όπως το λευκαδίτικο ιδίωμα, αναδεικνύει την πλούσια γλωσσική και πολιτισμική της ποικιλομορφία (Χριστίδης, 2001). Το λευκαδίτικο ιδίωμα, με τα ιδιαίτερα φωνολογικά, γραμματικά και λεξιλογικά χαρακτηριστικά του, συνδέεται στενά με την παράδοση και την ταυτότητα της Λευκάδας. Ιδιαίτερα μέσα από τα έργα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, αποκτά μια λογοτεχνική διάσταση που το καθιστά αναπόσπαστο κομμάτι της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Η εργασία αυτή έχει στόχο να διερευνήσει τη σημασία του λευκαδίτικου ιδιώματος στα έργα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, εστιάζοντας στη διδακτική αξιοποίησή του στις γυμνασιακές τάξεις. Ειδικότερα, μέσα από τη μελέτη κειμένων όπως "Το κύμα και ο βράχος," "Η Φανερωμένη," και "Το Δαχτυλίδι," επιχειρείται να αναδειχθεί η εκπαιδευτική αξία του ιδιώματος και η δυνατότητα χρήσης του για την καλλιέργεια της γλωσσικής και πολιτισμικής συνείδησης των μαθητών. Η επιλογή του θέματος στηρίζεται στη σύνδεση της γλωσσικής ποικιλότητας με τη διδασκαλία και στη λογοτεχνία ως μέσο ανάπτυξης κριτικής σκέψης και πολιτισμικής ευαισθητοποίησης (Krashen, 2003; Tomlinson, 2013).

Η εργασία δομείται σε τρία κύρια μέρη. Στο πρώτο μέρος, παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο που περιλαμβάνει τη γλωσσική ποικιλότητα, τη θέση των διαλέκτων στην εκπαίδευση, και τα βασικά χαρακτηριστικά του λευκαδίτικου ιδιώματος. Ειδική αναφορά γίνεται στα έργα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, όπου το ιδίωμα αποκτά λογοτεχνική και διδακτική διάσταση (Πολίτης, 1993). Στο δεύτερο μέρος, εξετάζονται θεωρητικές προσεγγίσεις και προτείνονται διδακτικά σενάρια βασισμένα στα έργα του Βαλαωρίτη. Τέλος, στο τρίτο μέρος παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της εργασίας και προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

Η σημασία της παρούσας μελέτης έγκειται στην ανάδειξη της αξίας του λευκαδίτικου ιδιώματος ως στοιχείου πολιτισμικής κληρονομιάς, αλλά και στη συμβολή του στη διδακτική πράξη. Όπως επισημαίνει ο Crystal (2010), η γλωσσική ποικιλότητα αποτελεί πηγή γνώσης και πολιτισμού, ενώ η ενσωμάτωσή της στην εκπαίδευση μπορεί να ενισχύσει τη γλωσσική πολυμορφία και την πολιτισμική ταυτότητα των μαθητών. Επιπλέον, το έργο του Βαλαωρίτη προσφέρει μοναδικές ευκαιρίες για τη μελέτη της γλώσσας και του πολιτισμού μέσα από μια λογοτεχνική προοπτική.

Α' Μέρος: Θεωρητικό Πλαίσιο

1. Ορισμός και τύποι γλωσσικής ποικιλότητας

Η αντίληψη ότι οι γλωσσικές κοινότητες χρησιμοποιούν μία ενιαία και ομοιογενή γλώσσα είναι διαδεδομένη μεταξύ των ομιλητών. Ωστόσο, σύμφωνα με τη γλωσσολογία, αυτή η παραδοχή δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς η γλώσσα δεν είναι στατική και ομοιόμορφη, αλλά χαρακτηρίζεται από ποικιλότητα και διαρκώς εξελίσσεται (Κακριδή & Χειλά-Μαρκοπούλου, 1996). Η γλωσσική ποικιλότητα αναφέρεται στη διαφορετικότητα που παρατηρείται στη γλώσσα ως αποτέλεσμα γεωγραφικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και ιστορικών παραγόντων (Crystal, 2010). Αυτή η έννοια περιλαμβάνει διάφορους τύπους διαφοροποίησης, όπως οι γεωγραφικές διάλεκτοι, οι κοινωνιολέκτοι, οι υφολογικές παραλλαγές, αλλά και πιο εξειδικευμένες κατηγορίες όπως η ενδοσυστημική και η εξωσυστημική ποικιλότητα. Επιπλέον, η γλωσσική ποικιλότητα αποκτά ιδιαίτερη σημασία στις σύγχρονες κοινωνίες, ειδικά σε πολυγλωσσικά και πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα, όπου η διγλωσσία και η κοινωνική διγλωσσία παίζουν κεντρικό ρόλο.

Η γλωσσική ποικιλότητα αναφέρεται στη διαφορετικότητα που παρατηρείται στη γλώσσα ως αποτέλεσμα γεωγραφικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και ιστορικών παραγόντων (Crystal, 2010). Αυτή η έννοια περιλαμβάνει διάφορους τύπους διαφοροποίησης, όπως οι γεωγραφικές διάλεκτοι, οι κοινωνιολέκτοι, οι υφολογικές παραλλαγές, αλλά και πιο εξειδικευμένες κατηγορίες όπως η ενδοσυστημική και η διαχρονική ποικιλότητα. Επιπλέον, η γλωσσική ποικιλότητα αποκτά ιδιαίτερη σημασία στις σύγχρονες κοινωνίες, ειδικά σε πολυγλωσσικά και πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα, όπου η διγλωσσία και η κοινωνική διγλωσσία παίζουν κεντρικό ρόλο.

Σημασία της γλωσσικής ποικιλότητας

Η γλωσσική ποικιλότητα δεν είναι μόνο αντικείμενο επιστημονικής μελέτης, αλλά αποτελεί και βασικό πόρο προκειμένου να γίνει αντιληπτή η κατανόηση της πολιτισμικής ταυτότητας. Όπως επισημαίνει ο Crystal (2010), η διατήρηση της γλωσσικής ποικιλότητας ενισχύει τη γλωσσική και πολιτισμική ισότητα, ενώ προάγει τη διαπολιτισμική επικοινωνία. Η αναγνώριση της αξίας της γλωσσικής ποικιλότητας μπορεί να συμβάλει στη μείωση των γλωσσικών προκαταλήψεων και στην ενίσχυση της γλωσσικής συνειδητοποίησης.

Η γλωσσική ποικιλότητα μπορεί να αναλυθεί σε δύο βασικούς άξονες: την ποικιλότητα ως προς τη χρήση και την ποικιλότητα ως προς τον χρήστη. Οι διαφοροποιήσεις αυτές αντικατοπτρίζουν τη φυσιολογική εξέλιξη της γλώσσας και την προσαρμογή της στις επικοινωνιακές ανάγκες των ομιλητών.

Η ποικιλότητα ως προς τη χρήση αφορά τις διαφοροποιήσεις που προκύπτουν εντός του ίδιου γλωσσικού συστήματος. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσεται η ενδοσυστημική ποικιλότητα παρουσιάζει τις διαφοροποιήσεις που συνυπάρχουν μέσα στο ίδιο γλωσσικό σύστημα. Στην ελληνική γλώσσα, χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η χρήση των εναλλακτικών τύπων, όπως "καλημέρα" και "καλημέρες," ή η συνύπαρξη των

διαφορετικών γραμματικών τύπων ανάλογα με τη μορφή του λόγου (Crystal, 2010). Αυτές οι διαφοροποιήσεις αποδεικνύουν ότι η γλώσσα δεν είναι στατική αλλά εξελίσσεται δυναμικά στην διάρκεια του χρόνου.

Οι κύριες κατηγορίες γλωσσικής ποικιλότητας που εξετάζονται είναι:

Γεωγραφική, κοινωνική και υφολογική ποικιλότητα

Η Κοινή Νέα Ελληνική αποτελεί μία από τις γλωσσικές παραλλαγές της ελληνικής, η οποία καθιερώθηκε ως η επικρατούσα μορφή της γλώσσας μέσα από διαδικασίες προτυποποίησης (Ακαδημία Αθηνών, χ.χ.1). Αυτή η καθιέρωση δεν οφείλεται σε εγγενή ανωτερότητα της συγκεκριμένης ποικιλίας, αλλά σε ιστορικούς και κοινωνικούς παράγοντες που ευνόησαν τη διάδοσή της (Κακριδή-Φερράρι, 2007). Μέσω της κωδικοποίησής της σε γραμματικές και λεξικά, η Κοινή Νέα Ελληνική αναγνωρίστηκε ως η επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους και του εκπαιδευτικού συστήματος (Δελβερούδη, 2001β).

Επιπλέον, η ποικιλότητα ως προς τον χρήστη αναφέρεται στις διαφοροποιήσεις που προκύπτουν μεταξύ διαφορετικών ομάδων ομιλητών. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν η γεωγραφική ποικιλότητα, η οποία αναφέρεται στις διαφορές που παρουσιάζονται στη γλώσσα ανάλογα με την περιοχή και διακρίνονται σε διαλέκτους και ιδιώματα. Οι διάλεκτοι διαφοροποιούνται σημαντικά από την Κοινή Νέα Ελληνική σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, φτάνοντας σε σημείο να μην είναι εύκολα κατανοητές από ομιλητές που δεν τις γνωρίζουν (Δελβερούδη, 2001α· Κοντοσόπουλος, 2008: 1). Αντιθέτως, τα ιδιώματα, αν και παρουσιάζουν γλωσσικές αποκλίσεις από την κοινή, κυρίως στο λεξιλόγιο και τη φωνητική, δεν εμποδίζουν την κατανόηση της επικοινωνίας από μη διαλεκτόφωνους ομιλητές (Κοντοσόπουλος, 2008: 1). Η κοινωνική ποικιλότητα περιλαμβάνει διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με κοινωνικές ομάδες, όπως η γλώσσα που χρησιμοποιείται από επαγγελματίες ή διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Η υφολογική ποικιλότητα, από την άλλη, σχετίζεται με τη χρήση διαφορετικών γλωσσικών στίλ ανάλογα με το περιβάλλον επικοινωνίας (Crystal, 2010; Trudgill, 2000).

Η ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων αποτελεί ζήτημα που δεν έχει καταλήξει σε ενιαία κριτήρια, δεδομένου ότι οι γεωγραφικοί διαχωρισμοί δεν είναι αυστηροί και ορισμένες γλωσσικές ιδιαιτερότητες διατρέχουν διάφορες περιοχές. Συχνά, η έρευνα εστιάζει σε χαρακτηριστικά που αφορούν φωνητικά, μορφολογικά και συντακτικά επίπεδα, με ορισμένα από αυτά να αντανakλούν είτε διατηρημένες παραδόσεις από παλαιότερες μορφές της γλώσσας είτε σύγχρονες νεωτεριστικές τάσεις στην κοινή νεοελληνική.

Φωνητικά – Φωνολογικά Χαρακτηριστικά

- Κώφωση: Παρατηρείται η μετατροπή των άτονων / e/ και [o] σε [i] και [u], συνήθως σε συνδυασμό με την απομάκρυνση ή σίγηση των άτονων / i/ και /u/. Για παράδειγμα, το «παιδί» προφέρεται ως «πιδί» και το «κουλούρι» γίνεται «κ'λούρ'». Το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται κυρίως στη Βόρεια Ελλάδα.
- Τσιτακισμός: Σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας, όπως είναι τα νησιά του Αιγαίου, η Μάνη και η Κρήτη, Ο φθόγγος /k/ μετατρέπεται σε [ts] (π.χ. «Κυριακή» τρέπεται «Τσυριασή»).
- Προφορά διπλών συμφώνων: Στα Δωδεκάνησα, στην Κύπρο και στην Κάτω Ιταλία, προφέρουν πιο έντονα τα διπλά σύμφωνα (π.χ. «θάλασ-σα»).
- Έλλειψη συνίζησης: Σε περιοχές όπως είναι ο Πόντος, η Κάτω Ιταλία, τα Επτάνησα και η Μάνη, εμφανίζεται το φαινόμενο στο οποίο παρατηρείται απουσία συνίζησης, πιο συγκεκριμένα στις λέξεις «τα παιδιά» ή «η μηλέα».

Μορφολογικά Χαρακτηριστικά

- Διατήρηση του τελικού -v: Σε κάποιες περιοχές, με έμφαση τα Δωδεκάνησα και την Κύπρο, το τελικό -v διατηρείται όπως στο «κορίτσιν».
- Κατάληξη γ' πληθυντικού ενεστώτα: Στα Δωδεκάνησα και στην Κύπρο, το γ' πληθυντικό πρόσωπο της ενεργητικής φωνής στον χρόνο ενεστώτα μετατρέπεται σε -ουσι (π.χ. «παρέχουσι» αντί για «παρέχουν»).
- Αρσενικό άρθρο [i]: Στη Βόρεια Ελλάδα, το αρσενικό άρθρο συνηθίζεται να πραγματώνεται ως [i] αντί για [o], όπως φαίνεται στο «ι Δημήτριος».
- Αύξηση η- σε παρελθοντικούς ρόνους: Φαινόμενο που παρατηρείται κυρίως στα Δωδεκάνησα, στην Κρήτη και στην Κύπρο, όπου, για παράδειγμα, το «ήλεγα» και το «ηπαιζα» αντικατοπτρίζουν αύξηση της η- αντί της ε-.
- Χρήση της ερωτηματικής αντωνυμίας: Στα νησιά του Αιγαίου, παρατηρείται πολύ συχνά η χρήση του ερωτήματος με το «είντα» αντί του «τι» (π.χ. «είντα θες;»).

Συντακτικά Χαρακτηριστικά

- Χρήση της αιτιατικής πτώσης για το έμμεσο αντικείμενο: Σε περιοχές κυρίως της Βόρειας Ελλάδας, στον Πόντο και στη Μικρασία, αντί για την παραδοσιακή χρήση της γενικής πτώσης, χρησιμοποιείται η αιτιακή πτώση για να δηλωθεί το έμμεσο αντικείμενο (π.χ. «θα σε πάρω» αντί για «θα σου πάρω»).
- Επίταξη των προσωπικών αντωνυμιών: Σε νησιώτικες και Μικρασιατικές διαλέκτους, συναντάμε την επίταξη των προσωπικών αντωνυμιών, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η φράση «έκανα σου» αντί για «σου έκανα».

Τα παραπάνω παραδείγματα είναι καταλυτικά καθώς μας καταδεικνύουν πώς η γλωσσική ποικιλία στις νεοελληνικές διαλέκτους είναι συνυφασμένη τόσο με τις ιστορικές διατηρήσεις όσο και με τους νεωτερισμούς στην εξέλιξη της κοινής νεοελληνικής γλώσσας (Kendi Academy of Athens, n.d.).

Εκπαιδευτική αξιοποίηση

Η εκπαιδευτική αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλότητας μπορεί να ενισχύσει τη γλωσσική συνείδηση των μαθητών και να τους βοηθήσει να κατανοήσουν επαρκώς τη δυναμική της γλώσσας. Η ενσωμάτωση διαλέκτων, όπως το λευκαδίτικο ιδίωμα, στη διδακτική πράξη προσφέρει τη δυνατότητα σύνδεσης της γλώσσας με την τοπική πολιτισμική κληρονομιά. Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι η διδασκαλία της γλωσσικής ποικιλότητας προάγει τη γλωσσική πολυμορφία και ενισχύει την πολιτισμική ευαισθητοποίηση (Sifakis & Sougari, 2003).

1.1 Διαλεκτολογία και γλωσσικές ιδεολογίες

Η διαλεκτολογία είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά τις διαλέκτους και τα ιδιώματα μιας γλώσσας, εστιάζοντας στη γεωγραφική και κοινωνική ποικιλότητα. Η έρευνα στον τομέα της διαλεκτολογίας έχει αποκαλύψει ότι οι διάλεκτοι δεν αποτελούν απλώς τοπικές παραλλαγές της γλώσσας, αλλά εμπεριέχουν πλούσιες πολιτισμικές και ιστορικές πληροφορίες. Στην περίπτωση της ελληνικής γλώσσας, η μελέτη διαλέκτων όπως τα κρητικά, τα ποντιακά και το λευκαδίτικο ιδίωμα έχει αποκαλύψει τις πολιτισμικές επιρροές και τις ιστορικές αλληλεπιδράσεις που διαμόρφωσαν την εξέλιξη της γλώσσας.

Η διαλεκτολογία έχει ως αντικείμενο μελέτης τις γεωγραφικές ποικιλίες και ασχολείται με την περιγραφή και ανάλυση τους σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, φωνητική, φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, σημασιολογικά, πραγματολογία και λεξιλόγιο. Στην καθημερινή χρήση, ο όρος παραπέμπει συχνά σε μια λιγότερο επίσημη μορφή γλώσσας, συνδεδεμένη με αγροτικούς πληθυσμούς, την εργατική τάξη ή ομάδες χαμηλότερου κοινωνικού κύρους. Επιπλέον, ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει γλώσσες που δεν έχουν καθιερωθεί σε γραπτή μορφή, ιδιαίτερα σε απομονωμένες γεωγραφικές περιοχές. Συχνά, η διάλεκτος θεωρείται μια απόκλιση από τον επίσημο γλωσσικό τύπο, κάτι που όμως είναι μια εσφαλμένη αντίληψη.

Για την ελληνική γλώσσα, η διαλεκτολογία έχει συμβάλει στη χαρτογράφηση και κατανόηση της γλωσσικής ποικιλότητας, από τα βόρεια ιδιώματα μέχρι τα νησιωτικά και τις επιρροές από γειτονικές γλώσσες. Ένα σημαντικό παράδειγμα αποτελεί το λευκαδίτικο ιδίωμα, το οποίο έχει ιδιαίτερα φωνολογικά, γραμματικά και λεξιλογικά χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούν από την κοινή ελληνική.

Γλωσσικές Ιδεολογίες

Οι γλωσσικές ιδεολογίες σχετίζονται με τις αντιλήψεις και τις στάσεις των ανθρώπων σχετικά με τη γλώσσα, τις διαλέκτους και τα ιδιώματα. Στην ελληνική πραγματικότητα, η κοινή νεοελληνική έχει αποκτήσει κυρίαρχο ρόλο, συχνά τοποθετώντας τις διαλέκτους και τα ιδιώματα σε δευτερεύουσα θέση. Αυτό έχει οδηγήσει σε φαινόμενα όπως η "γλωσσική ανασφάλεια," όπου οι ομιλητές διαλέκτων θεωρούν τη δική τους γλωσσική ποικιλία κατώτερη ή λιγότερο έγκυρη (Στάμου, 2014).

Στην περίπτωση του λευκαδίτικου ιδιώματος, οι γλωσσικές ιδεολογίες τοποθετούν συχνά το ιδίωμα στη σκιά της κοινής ελληνικής. Παρά την πλούσια πολιτισμική του αξία, συχνά αντιμετωπίζεται ως "υποδεέστερο" σε σχέση με την επίσημη γλώσσα, γεγονός που αντανακλά βαθύτερες κοινωνικές προκαταλήψεις.

Γλωσσικές ιδεολογίες και εκπαίδευση

Η διδασκαλία της γλωσσικής ποικιλότητας στην εκπαίδευση μπορεί να ενισχύσει τη γλωσσική συνειδητοποίηση των μαθητών, προωθώντας τη γλωσσική και πολιτισμική ισότητα. Η ενσωμάτωση των διαλέκτων όπως είναι το λευκαδίτικο ιδίωμα στη διδακτική πράξη μπορεί να συμβάλει στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς και στην προώθηση της γλωσσικής ανοχής (Τσιπλάκου, 2021). Επιπλέον, η διδασκαλία της γλωσσικής ποικιλότητας ενθαρρύνει τη συζήτηση για τη γλώσσα ως εργαλείο κοινωνικής διαμόρφωσης και ταυτότητας.

1.2 Η θέση των διαλέκτων στην εκπαίδευση

Η θέση των διαλέκτων στην εκπαίδευση παραμένει ένα αμφιλεγόμενο και διαρκώς εξελισσόμενο ζήτημα, καθώς οι επίσημες γλωσσικές πολιτικές συχνά εστιάζουν στην προώθηση της κοινής νεοελληνικής ως μοναδικού μέσου διδασκαλίας, αφήνοντας τις διαλέκτους σε περιθωριακό ρόλο (Sifakis & Sougari, 2003). Ωστόσο, οι πρόσφατες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (2021/2023) φέρνουν στην επιφάνεια νέες προσεγγίσεις που επιχειρούν να ενσωματώσουν τη γλωσσική ποικιλότητα στην εκπαιδευτική διαδικασία (Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2023).

Διάλεκτοι και Εκπαιδευτικές πολιτικές στην Ελλάδα

Παραδοσιακά, η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική έχει εστιάσει στη διδασκαλία της κοινής νεοελληνικής, ενώ η χρήση των διαλέκτων θεωρούνταν εμπόδιο στην εκπαιδευτική πρόοδο (Καψάσκη & Τζακώστα, 2016). Οι παλαιότερες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις αποθάρρυναν τη χρήση των διαλέκτων, θεωρώντας τις «λανθασμένες» ή «μη κανονικές» μορφές της γλώσσας.

Στην πράξη, αυτό σήμαινε ότι οι μαθητές που μεγάλωναν σε περιβάλλοντα με ισχυρή παρουσία τοπικών διαλέκτων βίωναν γλωσσική ανασφάλεια και αφομοίωναν την πεποίθηση ότι η διάλεκτός τους ήταν «κατώτερη» (Trudgill, 2000). Αυτή η μονοδιάστατη γλωσσική προσέγγιση είχε σημαντικές συνέπειες στην κοινωνική ένταξη, καθώς οι διάλεκτοι θεωρήθηκαν ως δείκτες τοπικισμού και όχι ως πολύτιμα γλωσσικά και πολιτισμικά εργαλεία (Χριστίδης, 2001).

Αλλαγές στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών (2021/2023)

Τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών (ΑΠΣ) του 2021 και του 2023 (Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2023) επιχειρούν μια πιο σύγχρονη και πολυπολιτισμική προσέγγιση στη διδασκαλία της γλώσσας, αναγνωρίζοντας την αξία της γλωσσικής ποικιλότητας.

Οι βασικές αλλαγές που προτείνονται στα νέα προγράμματα σπουδών περιλαμβάνουν:

- Ενσωμάτωση δραστηριοτήτων, οι οποίες προωθούν την αναγνώριση και τον σεβασμό των γλωσσικών ιδιωμάτων.
- Διαθεματικές προσεγγίσεις, όπου οι διάλεκτοι συσχετίζονται με τη Λογοτεχνία, την Ιστορία και την Κοινωνιολογία.
- Ερευνητικές εργασίες στις οποίες οι μαθητές εντοπίζουν γλωσσικά χαρακτηριστικά της τοπικής τους διαλέκτου και τα συγκρίνουν με την κοινή νεοελληνική.
- Εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία ενθαρρύνουν τη χρήση της διαλέκτου στην τάξη ως μέσο γλωσσικής συνειδητοποίησης και ανάπτυξης μεταγλωσσικών δεξιοτήτων.

Σύμφωνα με τις νέες κατευθύνσεις, η διδασκαλία των διαλέκτων μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο ενίσχυσης της κριτικής σκέψης των μαθητών, καθώς αναγνωρίζεται πλέον ότι οι γλωσσικές ποικιλίες αντικατοπτρίζουν ιστορικές και κοινωνικές διεργασίες (Τσιπλάκου, 2021).

Η Διδακτική χρήση των διαλέκτων και οι προκλήσεις

Παρόλο που οι νέες εκπαιδευτικές πολιτικές ανοίγουν δρόμους για την ένταξη των διαλέκτων στην τάξη, η εφαρμογή αυτών των αλλαγών αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις. Οι κυριότερες περιλαμβάνουν:

- Αντίσταση από τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι δεν έχουν εκπαιδευτεί στη διδασκαλία γλωσσικής ποικιλότητας και ενδέχεται να διατηρούν προκαταλήψεις έναντι των διαλέκτων (Καψάσκη & Τζακώστα, 2016).
- Έλλειψη επίσημων εκπαιδευτικών εργαλείων, καθώς μέχρι σήμερα τα σχολικά εγχειρίδια δεν ενσωματώνουν ικανοποιητικά τις διαλέκτους στη διδακτική πράξη (Sifakis & Sougari, 2003).
- Κοινωνικές στάσεις που συχνά υποβαθμίζουν τη σημασία των διαλέκτων, αποθαρρύνοντας την επίσημη αναγνώρισή τους ως μέρος της σχολικής ύλης.

Για να ξεπεραστούν αυτά τα εμπόδια, απαιτείται εκπαίδευση των δασκάλων, ανάπτυξη νέων διδακτικών στρατηγικών και αλλαγή της κοινωνικής αντίληψης σχετικά με τη γλωσσική ποικιλότητα.

Η σταδιακή ένταξη των διαλέκτων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπως προτείνεται στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών του 2021/2023, αποτελεί ένα θετικό βήμα προς τη γλωσσική ποικιλομορφία και την καλλιέργεια της διαπολιτισμικής επίγνωσης των μαθητών (Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2023). Παρόλο που υπάρχουν ακόμη εμπόδια, η ενίσχυση των διαλέκτων στην εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο ολιστική προσέγγιση της γλωσσικής μάθησης, η οποία αναγνωρίζει τη σημασία της πολιτισμικής και γλωσσικής ταυτότητας των μαθητών (Κριμπάς, 2019).

2. Το Λευκαδίτικο Ιδίωμα

Γεωγραφική Θέση

Η γεωγραφική θέση της Λευκάδας στο Ιόνιο Πέλαγος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του γλωσσικού και πολιτισμικού της χαρακτήρα. Ως νησί το οποίο συνδέεται με την ηπειρωτική Ελλάδα μέσω μιας στενής λωρίδας γης, η Λευκάδα αποτέλεσε ένα σταυροδρόμι εμπορικών, πολιτισμικών και γλωσσικών επαφών. Αυτή η γεωγραφική εγγύτητα διευκόλυνε την επικοινωνία με την ηπειρωτική Ελλάδα, ενώ ταυτόχρονα διατήρησε τη σύνδεσή της με τις άλλες επτανησιακές κοινότητες.

Η θέση της Λευκάδας ως πύλης προς τη Δύση κατέστησε το νησί ένα σημαντικό εμπορικό και πολιτισμικό κόμβο κατά τη διάρκεια της Ενετικής Κυριαρχίας. Το εμπόριο μεταξύ της Λευκάδας και της Ιταλίας, κυρίως της Βενετίας, ενίσχυσε τη γλωσσική αλληλεπίδραση και την εισαγωγή ιταλικών στοιχείων στο τοπικό ιδίωμα.

Η γεωγραφική της θέση συνέβαλε επίσης στην πολυπολιτισμικότητα της Λευκάδας. Το νησί ήταν συχνά τόπος συνάντησης διαφορετικών πολιτισμών, όπως των Ενετών, των Οθωμανών και των Γάλλων, γεγονός που ενίσχυσε τον πλούτο της γλωσσικής και πολιτισμικής του ταυτότητας. Οι επιρροές αυτές ενσωματώθηκαν στο ιδίωμα, προσδίδοντάς του μοναδικά χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούν από άλλες ελληνικές διαλέκτους.

Η γεωγραφική απομόνωση της Λευκάδας από την ηπειρωτική Ελλάδα συνέβαλε στην προστασία του ιδιώματος από εξωτερικές γλωσσικές επιρροές για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Ωστόσο, η φυσική σύνδεση της Λευκάδας με την ηπειρωτική Ελλάδα μέσω της πλωτής γέφυρας ενίσχυσε την επικοινωνία και την ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων με γειτονικές περιοχές. Αυτή η γεωγραφική ιδιαιτερότητα επέτρεψε στο λευκαδίτικο ιδίωμα να διατηρήσει ελληνικές ρίζες, ενώ ταυτόχρονα ενσωμάτωσε δάνεια από τις γλώσσες που εισήγαγαν οι έμποροι και οι κατακτητές.

Η γεωγραφική θέση της Λευκάδας καθόρισε τη μοναδικότητά της, όχι μόνο από γλωσσική αλλά και από πολιτισμική άποψη. Το ιδίωμα που αναπτύχθηκε στο νησί αντανακλά τη γεωγραφική του θέση ως σημείο συνάντησης Ανατολής και Δύσης, συνδυάζοντας γλωσσικά στοιχεία από διαφορετικούς πολιτισμούς. Η γεωγραφική απομόνωση σε συνδυασμό με τις εμπορικές σχέσεις συνέβαλαν στη διατήρηση της γλωσσικής ποικιλομορφίας, καθιστώντας το λευκαδίτικο ιδίωμα ένα ζωντανό παράδειγμα της δυναμικής των γλωσσικών επαφών

2.1 Ιστορική και κοινωνιογλωσσολογική επισκόπηση

Το λευκαδίτικο ιδίωμα αναδεικνύεται ως μια ζωντανή απόδειξη της γλωσσικής ποικιλομορφίας της ελληνικής γλώσσας, αποτυπώνοντας την ιστορική, γεωγραφική και πολιτισμική εξέλιξη της Λευκάδας. Η γλώσσα αυτή δεν περιορίζεται μόνο σε μια μορφή επικοινωνίας, αλλά λειτουργεί ως όχημα ιστορικής μνήμης και κοινωνικής ταυτότητας, συνδέοντας τους ομιλητές της με το παρελθόν και το πολιτισμικό τους περιβάλλον.

Η Λευκάδα, ένα νησί με πλούσια ιστορία και πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις, κατοικήθηκε από τα προϊστορικά χρόνια. Κατά την αρχαιότητα, αποτέλεσε μέρος της επικράτειας των

Κορινθίων (7ος αιώνας π.Χ.), οι οποίοι ίδρυσαν την πόλη της Λευκάδας και κατασκεύασαν τη λιμνοθάλασσα που τη συνδέει με την ηπειρωτική Ελλάδα. Στους Περσικούς Πολέμους, η Λευκάδα συμμάχησε με τους Έλληνες και έλαβε μέρος στη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Στη συνέχεια, έγινε μέλος της Αθηναϊκής Συμμαχίας, ενώ κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου συμμάχησε με τη Σπάρτη.

Κατά την ελληνιστική περίοδο, η Λευκάδα ενσωματώθηκε στο Βασίλειο της Ηπείρου και αργότερα στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, με σημαντική ανάπτυξη στη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο. Η βυζαντινή περίοδος σφραγίστηκε από επιδρομές και λεηλασίες, μέχρι που το νησί πέρασε υπό την κυριαρχία των Νορμανδών και των Ορσίνι (13ος-14ος αιώνας).

Η κυριαρχία της Ενετικής Δημοκρατίας στη Λευκάδα, η οποία ξεκίνησε το 1684, αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες ιστορικές περιόδους για την πολιτισμική και γλωσσική εξέλιξη του νησιού. Οι Ενετοί, γνωστοί για την αποικιακή τους πολιτική, επέβαλαν τη διοικητική τους γλώσσα στις εμπορικές και διοικητικές διαδικασίες, καθιστώντας τη βενετική διάλεκτο αναπόσπαστο μέρος της καθημερινής ζωής των κατοίκων της Λευκάδας.

Η πολιτισμική επιρροή των Ενετών δεν περιορίστηκε στη γλώσσα αλλά επεκτάθηκε και στις καθημερινές συνήθειες και τον τρόπο ζωής των κατοίκων της Λευκάδας. Οι Ενετοί έφεραν μαζί τους στοιχεία της αναγεννησιακής τέχνης, της μουσικής και της αρχιτεκτονικής, τα οποία ενσωματώθηκαν στην τοπική κουλτούρα και επηρέασαν την καθημερινότητα των κατοίκων. Αυτές οι επιρροές αντικατοπτρίζονται και στο γλωσσικό ιδίωμα, με πολλές λέξεις να σχετίζονται με την αρχιτεκτονική (π.χ., "λοτζιά" για το δημόσιο κτήριο) και τις τέχνες (π.χ., "καντάδα" για την παραδοσιακή μουσική παράδοση).

Η κοινωνική δομή που επιβλήθηκε από τους Ενετούς έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση και τη διοίκηση, δύο τομείς όπου η βενετική γλώσσα κατέλαβε πρωταρχικό ρόλο. Η διδασκαλία της βενετικής στα σχολεία και η χρήση της στις δημόσιες υπηρεσίες οδήγησε στην υιοθέτηση βενετικών όρων και φράσεων από τις νεότερες γενιές. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη βαθύτερη ενσωμάτωση της βενετικής διαλέκτου στο λευκαδίτικο ιδίωμα, καθιστώντας το μοναδικό ανάμεσα στις ελληνικές διαλέκτους.

Μετά την πτώση της Βενετίας (1797), η Λευκάδα πέρασε διαδοχικά υπό γαλλική, ρωσοτουρκική και βρετανική κυριαρχία. Το 1815 έγινε μέρος των Ιονίων Νήσων, που αποτέλεσαν βρετανικό προτεκτοράτο. Το 1864, μετά από έντονες πολιτικές διεργασίες, η Λευκάδα ενώθηκε με το ανεξάρτητο Ελληνικό Κράτος, σηματοδοτώντας την έναρξη μιας νέας περιόδου στην ιστορία της.

Κοινωνιογλωσσολογική Ανάλυση

Φορέας Τοπικής Ταυτότητας

Το λευκαδίτικο ιδίωμα λειτουργεί ως φορέας τοπικής ταυτότητας, ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο την αίσθηση του "ανήκειν" για τους ομιλητές του. Μέσα από την καθημερινή του χρήση, οι κάτοικοι της Λευκάδας διαφοροποιούνται από τους ομιλητές της κοινής νεοελληνικής, διατηρώντας ζωντανή την πολιτισμική τους κληρονομιά.

Παρά τη σημασία του ως μέσου πολιτισμικής έκφρασης, η χρήση του λευκαδίτικου ιδιώματος έχει περιοριστεί κυρίως στον προφορικό λόγο. Οι κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές, καθώς και η εισαγωγή της κοινής νεοελληνικής ως κυρίαρχης γλώσσας στο

εκπαιδευτικό σύστημα, έχουν οδηγήσει στη σταδιακή εξασθένηση της χρήσης του κατά τον 20ό αιώνα.

Η Λευκάδα αποτέλεσε σταυροδρόμι πολιτισμών, καθώς εκτός από τη βενετική επιρροή, υπήρξαν σημαντικές αλληλεπιδράσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, τους Σλάβους και τους Αλβανούς.

Ειδικά η περίοδος της Τουρκοκρατίας, που διήρκεσε 168 χρόνια για τη Λευκάδα, άφησε έντονα γλωσσικά σημάδια. Η είσοδος τουρκικών, σλαβικών και αλβανικών δάνειων λέξεων με το ιδίωμα αντικατοπτρίζει την ιστορική πολυπλοκότητα και τη γλωσσική ανθεκτικότητα της περιοχής.

Το λευκαδίτικο ιδίωμα αποτελεί έναν πολύτιμο γλωσσικό θησαυρό που συνδέεται άρρηκτα με την πολιτισμική ταυτότητα της Λευκάδας. Η γλωσσική του ποικιλότητα μαρτυρά τη μακρά ιστορία και τις πολιτισμικές επιδράσεις που δέχθηκε η περιοχή.

Η πολιτιστική κληρονομιά της Λευκάδας αντανάκλαται στο ιδίωμα, το οποίο περιλαμβάνει αρχαιοελληνικές, ιταλικές, τουρκικές και σλαβικές επιρροές. Η μελέτη του αποτελεί μια γέφυρα για την κατανόηση της ιστορικής και κοινωνικής εξέλιξης της Λευκάδας, ενώ η διατήρησή του συμβάλλει στη συνολική πολιτισμική διατήρηση της περιοχής.

Χρήση και περιορισμός

Το λευκαδίτικο ιδίωμα, όπως και πολλές άλλες τοπικές διάλεκτοι στην Ελλάδα, έχει περιοριστεί κυρίως στη χρήση του στον προφορικό λόγο, ιδιαίτερα σε άτυπες επικοινωνιακές περιστάσεις. Οι κάτοικοι της Λευκάδας χρησιμοποιούν το ιδίωμα για να εκφράσουν την καθημερινότητά τους, την πολιτισμική τους ταυτότητα και τη σύνδεσή τους με τον τόπο, διατηρώντας το ζωντανό στις προσωπικές και οικογενειακές συνομιλίες.

Παράλληλα, η κυριαρχία της κοινής νεοελληνικής στο εκπαιδευτικό σύστημα και στη δημόσια διοίκηση έχει περιορίσει σημαντικά τη χρήση του ιδιώματος σε επίσημα πλαίσια. Η εισαγωγή της κοινής γλώσσας στα σχολεία από τον 20ό αιώνα και έπειτα επέβαλε έναν τυποποιημένο τρόπο διδασκαλίας που παραγνώρισε τη γλωσσική ποικιλότητα των τοπικών διαλέκτων. Αυτή η τυποποίηση είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή περιθωριοποίηση του λευκαδίτικου ιδιώματος στις νεότερες γενιές.

Η εξασθένηση της χρήσης του ιδιώματος συνδέεται επίσης με τις κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που επήλθαν στη Λευκάδα κατά τον 20ό αιώνα. Η αστικοποίηση και η μετανάστευση προς τα μεγάλα αστικά κέντρα οδήγησαν πολλούς ομιλητές να υιοθετήσουν την κοινή νεοελληνική ως κύριο μέσο επικοινωνίας, εγκαταλείποντας σταδιακά το τοπικό ιδίωμα. Επιπλέον, η επιρροή των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της παγκοσμιοποίησης ενίσχυσε τη διάδοση της κοινής γλώσσας εις βάρος των τοπικών διαλέκτων.

Παρόλα αυτά, το λευκαδίτικο ιδίωμα παραμένει ζωντανό σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και παραδοσιακές πρακτικές. Οι τοπικές καντάδες, τα πανηγύρια και οι λαϊκές αφηγήσεις συνεχίζουν να λειτουργούν ως χώροι όπου το ιδίωμα εκφράζεται και διατηρείται. Οι μεγαλύτερες ηλικίες διαδραματίζουν έναν κρίσιμο ρόλο σε αυτήν τη διαδικασία,

μεταδίδοντας τη γλωσσική τους γνώση στις νεότερες γενιές μέσω προφορικών παραδόσεων.

Ωστόσο, η διατήρηση του λευκαδίτικου ιδιώματος βρίσκεται σε κρίσιμο σημείο, καθώς οι νεότερες γενιές δεν το χρησιμοποιούν ενεργά και περιορίζονται στην παθητική κατανόησή του. Η απομάκρυνση των νεότερων από το ιδίωμα οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην έλλειψη θεσμικής υποστήριξης και στην αντίληψη ότι οι τοπικές διάλεκτοι δεν προσφέρουν πρακτικά οφέλη στην επαγγελματική και κοινωνική ζωή.

Ο περιορισμός της χρήσης του λευκαδίτικου ιδιώματος ενέχει τον κίνδυνο της εξαφάνισής του, εάν δεν ληφθούν άμεσα μέτρα για τη διατήρησή του. Η εισαγωγή του ιδιώματος στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσω ειδικών προγραμμάτων και η χρήση του σε πολιτιστικές δράσεις μπορεί να συμβάλει στη διατήρηση και την αναβίωσή του. Επιπλέον, η δημιουργία ψηφιακών εργαλείων, όπως λεξικά και βάσεις δεδομένων, μπορεί να προσφέρει ένα σύγχρονο μέσο διατήρησης του ιδιώματος και διάδοσής του στις νεότερες γενιές.

2.2 Φωνολογικά και γραμματικά χαρακτηριστικά

Το λευκαδίτικο ιδίωμα, ως μέρος της επτανησιακής γλωσσικής οικογένειας, παρουσιάζει μια σειρά από διακριτά φωνολογικά και γραμματικά χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούν τόσο από την κοινή νεοελληνική όσο και από άλλες ελληνικές διαλέκτους. Τα χαρακτηριστικά αυτά αποτελούν αποτέλεσμα της ιστορικής εξέλιξης της Λευκάδας, των γλωσσικών αλληλεπιδράσεων με διάφορες κατακτητικές δυνάμεις, καθώς και των κοινωνικογλωσσολογικών συνθηκών που διαμόρφωσαν τη χρήση του ιδιώματος.

Ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του λευκαδίτικου ιδιώματος είναι ο χαρακτηριστικός επιτονισμός, ο οποίος εκδηλώνεται στις καταφατικές προτάσεις με επιμήκυνση της συλλαβής που ακολουθεί την τονιζόμενη. Παράλληλα, παρατηρείται προοδευτική πτώση της τονικότητας προς το τέλος της φράσης, με διαφοροποιήσεις ανάλογα με τη δομή της πρότασης (Κριμπάς, 2019α:246).

Κύρια φωνητικά φαινόμενα φωνηέντων:

1) Παρατηρείται ημιβόρειος φωνηεντισμός, ο οποίος γίνεται εμφανής με την αποβολή των άτονων φωνηέντων /i/ και /u/ σε τελικές και ενδιάμεσες συλλαβές, ιδίως μεταξύ τριβόμενου και κλειστού ή μεταξύ δύο τριβόμενων συμφώνων, π.χ. (α)π'θώνω 'ακουμπώ' (< απιθώνω) (Κοντομίχης, 2001:52), κ'φό 'ποντίκι' (< κουφό).

2) Έχουν την τάση για ανοικτές συλλαβές, αναπτύσσοντας επιτασσόμενο [e] στην κατάληξη ονοματικών και ρηματικών τύπων που τελειώνουν σε σύμφωνο, κυρίως σε [n] αλλά και πιο σπάνια σε [s], π.χ. κουβελιώνε 'κυψελών' (Κοντομίχης, 2001:159), ένανε 'έναν' (Γεωργάκης, 2014).

3) Παρατηρείται ασυνιζησία, π.χ. χωριό [xo'rio] 'χωριό'.

4) Το /i/ παρεμβάλλεται μεταξύ συμφωνικών ακολουθιών, ιδιαίτερα μεταξύ τριβόμενου και κλειστού, π.χ. σ(ι)τόμα 'στόμα' (Κοντομίχης, 2001:15).

5) Η κράση του / u/ με το /e/ πραγματώνεται ως [o] , π.χ. *μόδωσε, πόλαβες 'μου έδωσε', 'που έλαβες'* (Φύλιππας, 2009:126, Κριμπάς, 2018β).

6) Σε μερικές περιπτώσεις παρατηρείται στρογγύλωση του [u] > [o], π.χ. *κενόργια 'καινούργια'* (Κοντομίχης, 2001:183).

7) Συχνά αναπτύσσεται προθετικού [a], π.χ. *απαρατάω 'παρατάω'.*

8) Σημειώνεται μεσοφωνηεντική αποδυνάμωση ή σίγηση του /γ/, π.χ. *σφαή 'αυχένας' (<σφαγή)* (Κοντομίχης, 2001:238).

Φωνητικά φαινόμενα συμφώνων:

1) Το /l/ και το /n/ προφέρονται ως ουρανικά πριν από το /i/, π.χ. *λ'βάδι [λ'ναδι].*

2) Παρατηρούνται μεταθέσεις συμφώνων, π.χ. *τράφος 'τάφος'* (Κοντομίχης, 2001:315).

Τα παραπάνω φαινόμενα αποδεικνύουν τη γλωσσολογική πολυπλοκότητα του λευκαδίτικου ιδιώματος και ενισχύουν το λευκαδίτικο ιδίωμα παρουσιάζει μια σειρά από μορφολογικά χαρακτηριστικά που το διαφοροποιούν από την Κοινή Νέα Ελληνική, τα οποία εμφανίζονται κυρίως στο ονοματικό, ρηματικό και επιρρηματικό σύστημα.

Στο ονοματικό επίπεδο, παρατηρείται η εμφάνιση διαφοροποιημένων τύπων στο άρθρο, για παράδειγμα το *τηη* αντί «*της*», το *τσι* για «*τις/τες*» και *τοτσου* αντί του «*τους/των*» (Κοντομίχης, 2001:15· Γεωργάκης, 2014, οπ. αναφ. στον Κριμπά, 2019:253). Επιπλέον, η γενική ενικού σχηματίζεται σε -ός, ιδίως στα ουσιαστικά θηλυκού γένους, αλλά και σε αρσενικά, π.χ. *γιδός* (Κοντομίχης, 2001:15). Διαδεδομένη είναι, επίσης, η χρήση παραγωγικών καταλήξεων που δηλώνουν κάποια υποκορισμό ή μεγέθυνση, όπως *γατσούλι* και *γαδίνα* (Κοντομίχης, 2001:79, 80, 155). Τέλος, σχετικά με τα επίθετα, τα σε -γός σχηματίζονται κυρίως με το στερητικό α-, όπως *αζάγκλυτος*.

Στο ρηματικό επίπεδο, διατηρεί την εξωτερική συλλαβική αύξηση, Που έχει τη μορφή ε- και σπανιότερα η- και γίνεται η χρήση του σε όλους τους τύπους της οριστικής. Στον αόριστο και παρατατικό, ακόμη και όταν δεν είναι φορέας τόνου, π.χ. *επάντρεψα, ήλε(γ)α* (Κοντομίχης, 2001:15, 248· Κοντοσόπουλος, 2008:69). Τα ρήματα της β συζυγίας σχηματίζονται σε -άω, π.χ. *αλυχτάω* (Κοντομίχης, 2001:38). Επίσης, το α' πληθυντικό πρόσωπο του ενεστώτα καταλήγει σε -ομε αντί να καταλήγει σε -ουμε, π.χ. *κάμομε* (Κοντομίχης, 2001:116), ενώ ο παρατατικός σχηματίζεται σε -γα (π.χ. *εμπόραγα*), και σποραδικά στον αόριστο η κατάληξη -κα, π.χ. *έδωκε αντί του «έδωσε».*

Στο επιρρηματικό σύστημα, υπάρχουν σχηματισμοί σε -ις και -ου, καθώς και με το επίθημα -θε, όπως *μ'σοκαμπίς* και *πούθε* (Κοντομίχης, 2001:201).

2.3 Λεξιλογικός πλούτος του λευκαδίτικου ιδιώματος

Το λευκαδίτικο ιδίωμα, ως μία από τις νησιωτικές ελληνικές διαλέκτους, χαρακτηρίζεται από ένα ιδιαίτερα πλούσιο και διαφοροποιημένο λεξιλόγιο. Η ιστορική πορεία της

Λευκάδας, η γεωγραφική της θέση και οι πολιτισμικές επαφές με διάφορους λαούς συνέβαλαν στη δημιουργία ενός γλωσσικού ιδιώματος που συνδυάζει αρχαιοελληνικά, μεσαιωνικά, ιταλικά, βενετικά, τουρκικά και σλαβικά στοιχεία. Ο λεξιλογικός πλούτος του λευκαδίτικου ιδιώματος αποτελεί έναν πολύτιμο γλωσσικό και πολιτισμικό θησαυρό, ο οποίος, παρά την εξασθένηση της χρήσης του, διατηρείται μέσα από τη λογοτεχνία, τη λαϊκή προφορική παράδοση και τις πολιτισμικές εκδηλώσεις.

Ετυμολογικές ρίζες και δανεισμοί

Η ανάλυση του λεξιλογίου του λευκαδίτικου ιδιώματος αποκαλύπτει τη γλωσσική του πολυμορφία και τις επιδράσεις από διάφορες ιστορικές περιόδους. Το λευκαδίτικο ιδίωμα φέρει έντονα στοιχεία γλωσσικού δανεισμού, κυρίως από τη ρομανική οικογένεια (βενετική και ιταλική) και την τουρκική γλώσσα, λόγω των ιστορικών καταβολών του νησιού (1476-1674). Εντοπίζονται επίσης δάνεια σλαβικής και αλβανικής προέλευσης. Παραδείγματα τουρκικών δανείων αποτελούν τα *μπιζερίζω/μπιζεριάζω* (< *τουρκ. bezmek*) και *μ'στερής* (< *τουρκ. müşteri*) (Κοντομήχης, 2001:209, 215). Από τη ρομανική οικογένεια προέρχονται λέξεις όπως *λαμπάντες* (< *ιταλ./βεν. lampante*), *βεραμέντε* (< *ιταλ./βεν. veramente*) και *παρταμέντο* (< *ιταλ./βεν. Appartamento*).

Η Γαλλική και η Βρετανική κυριαρχία στα Επτάνησα έφεραν στο νησί νέες πολιτισμικές και γλωσσικές επιρροές. Οι Γάλλοι, που κυβέρνησαν τη Λευκάδα κατά την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης, εισήγαγαν λέξεις που σχετίζονται με τη διοίκηση και την οργάνωση, όπως *"μαρσέ"* (*αγορά*) από τη γαλλική λέξη *marché*. Αντίστοιχα, οι Βρετανοί έφεραν στοιχεία της αγγλικής γλώσσας και διοίκησης, τα οποία ωστόσο είχαν μικρότερη επίδραση στο λευκαδίτικο ιδίωμα σε σχέση με τις προηγούμενες κυριαρχίες.

Συμπερασματικά, αν και το λευκαδίτικο ιδίωμα παρουσιάζει ομοιότητες με τα υπόλοιπα επτανησιακά ιδιώματα, εμφανίζει επίσης ιδιομορφίες που οδηγούν ορισμένους γλωσσολόγους να το θεωρούν διακριτή ποικιλία. Κρίσιμα επιχειρήματα υπέρ αυτής της διαφοροποίησης αποτελούν η πληθώρα τουρκικών δανείων, η ατελής συνίζηση και η υπερωική προφορά του /l/, στοιχεία που ενδέχεται να συνδέονται με τις ιστορικές συνθήκες της Λευκάδας, όπως η μεταφορά της πρωτεύουσάς της μόλις τον 19ο αιώνα και η μακρόχρονη τουρκική κυριαρχία. Παρόλα αυτά, δεδομένου ότι ορισμένα από αυτά τα χαρακτηριστικά απαντώνται και σε άλλες επτανησιακές ποικιλίες, απαιτείται περαιτέρω έρευνα για την ακριβέστερη γλωσσολογική κατάταξή του, λαμβάνοντας υπόψη τα φαινομενικά αντιφατικά του στοιχεία και τη συζήτηση σχετικά με την ακριβή ταξινόμησή του.

Η μελέτη του λευκαδίτικου ιδιώματος όχι μόνο φωτίζει τη γλωσσική ποικιλομορφία της ελληνικής γλώσσας, αλλά και αναδεικνύει την αξία της γλώσσας ως πολιτισμικού εργαλείου. Τα χαρακτηριστικά του ιδιώματος, όπως οι γραμματικές και φωνολογικές του δομές, αλλά και το πλούσιο λεξιλόγιό του, αποτελούν ανεκτίμητους πόρους για τη γλωσσολογική έρευνα και την εκπαιδευτική αξιοποίηση.

Ιδιωματικές εκφράσεις και παροιμίες

Η γλωσσική ταυτότητα μιας κοινότητας δεν αποτυπώνεται μόνο στις λέξεις που χρησιμοποιεί, αλλά και στις ιδιωματικές εκφράσεις και τις παροιμίες που έχουν διαμορφωθεί μέσα από τη λαϊκή σοφία και την καθημερινή εμπειρία.

Παραδοσιακές εκφράσεις:

Οι λευκαδίτικες εκφράσεις συχνά περιγράφουν τη φύση, τις κοινωνικές σχέσεις και τη ζωή των κατοίκων του νησιού. Μερικά παραδείγματα περιλαμβάνουν:

«Ο καιρός έχει γυρίσματα» (δηλώνοντας την εναλλαγή της τύχης)

«Έριξε μπονάτσα» (περιγράφοντας την ηρεμία στη θάλασσα)

«Φτάσαμε στα σύγνεφα» (δηλώνοντας μια κατάσταση απορίας ή δυσκολίας)

Η Διατήρηση του λευκαδίτικου λεξιλογίου

Παρά τη σημασία του λεξιλογικού πλούτου του λευκαδίτικου ιδιώματος, η χρήση του στις νεότερες γενιές φθίνει λόγω της κυριαρχίας της κοινής νεοελληνικής. Ωστόσο, υπάρχουν πρωτοβουλίες για τη διατήρηση και προώθηση του, όπως η καταγραφή του σε ψηφιακά λεξικά και η μελέτη του σε πανεπιστημιακά ερευνητικά προγράμματα.

Μερικές προτεινόμενες δράσεις για τη διατήρηση του ιδιώματος περιλαμβάνουν:

- Τη χρήση του στις τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις και τη διδασκαλία του μέσα από λογοτεχνικά κείμενα.
- Τη δημιουργία λεξικών και γλωσσικών σωμάτων που θα επιτρέπουν τη συστηματική καταγραφή των ιδιοματικών λέξεων και εκφράσεων
- Την ενσωμάτωσή του σε εκπαιδευτικά προγράμματα για την πολιτισμική κληρονομιά της Λευκάδας.

Ο λεξιλογικός πλούτος του λευκαδίτικου ιδιώματος αποτελεί έναν ανεκτίμητο γλωσσικό και πολιτισμικό θησαυρό. Οι επιρροές από την αρχαία ελληνική, τη βενετική, την οθωμανική και τις ναυτικές γλώσσες το καθιστούν μια από τις πιο ενδιαφέρουσες διαλέκτους της ελληνικής γλώσσας. Η ανάγκη διατήρησης και προώθησης του ιδιώματος είναι επιτακτική, καθώς αποτελεί έναν κρίσιμο παράγοντα της τοπικής ταυτότητας και της πολιτισμικής κληρονομιάς της Λευκάδας.

3. Αριστοτέλης Βαλαωρίτης και η Διδακτική Αξιοποίηση των Έργων του

3.1 Η ζωή και το έργο του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη

Ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879) αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους ποιητές του 19ου αιώνα, ο οποίος συνέδεσε το έργο του με τις εθνικές αφηγήσεις, τον πατριωτισμό και την αγάπη για την ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Λευκάδα. Η συμβολή του στη νεοελληνική λογοτεχνία είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς τα ποιήματά του χαρακτηρίζονται από έντονη γλωσσική ποικιλομορφία, συμπεριλαμβάνοντας εκφράσεις, λέξεις και φωνολογικά στοιχεία από το λευκαδίτικο ιδίωμα.

Η αξιοποίηση του έργου του στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην αναβίωση και μελέτη του λευκαδίτικου ιδιώματος,

παρέχοντας στους μαθητές όχι μόνο γλωσσικά ερεθίσματα, αλλά και μια βαθύτερη κατανόηση της πολιτισμικής ταυτότητας του τόπου τους.

Ο Βαλαωρίτης γεννήθηκε στη Λευκάδα το 1824 και έζησε σε μια περίοδο όπου τα Επτάνησα βίωναν σημαντικές πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές. Ανήκε σε εύπορη οικογένεια και έλαβε σπουδαία μόρφωση, σπουδάζοντας φιλολογία και νομική στην Ιταλία και τη Γαλλία. Ο πατέρας του, Ιωάννης Βαλαωρίτης, καταγόταν από οικογένεια Ευρυτάνων κλεφταρματολών και υπήρξε επιχειρηματίας και πολιτικός, ενώ η μητέρα του, Αναστασία Τυπάλδου Φορέστη, ανήκε στην αριστοκρατική τάξη της Κεφαλονιάς.

Από το 1838 φοίτησε στην Ιόνιο Ακαδημία της Κέρκυρας, όπου είχε καθηγητές τον Κωνσταντίνο Ασώπιο και τον Ιωάννη Οικονομίδη. Στη συνέχεια ταξίδεψε στην Ελλάδα και την Ιταλία, ολοκληρώνοντας τις σπουδές του στη Γενεύη. Το 1844 μετέβη στο Παρίσι για να σπουδάσει νομική και έπειτα, το 1846, συνέχισε τις σπουδές του στην Πίζα, όπου το 1848 ανακηρύχθηκε διδάκτορας του δικαίου. Παράλληλα, άρχισε να ασχολείται με τη λογοτεχνία και μεταξύ 1847-1848 δημοσίευσε την πρώτη του ποιητική συλλογή *Στιχουργήματα*, η οποία παρουσιάστηκε τόσο στην Κέρκυρα όσο και στην Αθήνα.

Το 1847 συνελήφθη από τις αυστριακές αρχές στη Βενετία λόγω της συμμετοχής του στο ιταλικό εθνικό κίνημα, αλλά αφέθηκε ελεύθερος και εγκαταστάθηκε στη Νεάπολη (Κουτσοурέλης, 2022: 197-198).

Το 1852 παντρεύτηκε στην Ιταλία την Ελοΐσια Τυπάλδου-Πρετεντέρη και το ζευγάρι εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Λευκάδα το 1853. Ωστόσο, τα επόμενα χρόνια σηματοδεύτηκαν από οικογενειακές απώλειες, καθώς έχασε την πρώτη του κόρη το 1855, τους γονείς του το 1856, τη δεύτερη κόρη του, Μαρία, το 1866 και την τρίτη του κόρη, Ναθαλία, το 1875 στη Βενετία (Κουτσοурέλης, 2022 :199).

Παρά τις προσωπικές δοκιμασίες, ο Βαλαωρίτης παρέμεινε δραστήριος στη δημόσια ζωή. Το 1857 εξελέγη βουλευτής της Λευκάδας στην Ιόνιο Βουλή, όπου υποστήριξε δυναμικά την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα. Την ίδια χρονιά κυκλοφόρησε τα *Μνημόσυνα*, έργο που έτυχε θερμής υποδοχής και του χάρισε τιμητική διάκριση από τον βασιλιά Όθωνα. Το 1864, με τη συμβολή της πολιτικής του δράσης, επιτεύχθηκε η ενσωμάτωση των Επτανήσων στην Ελλάδα. Παρότι του προτάθηκαν κυβερνητικές θέσεις, όπως το Υπουργείο Εξωτερικών, αρνήθηκε να τις αναλάβει.

Απογοητευμένος από τις πολιτικές εξελίξεις, αποσύρθηκε από τη δημόσια ζωή το 1868 και αφιερώθηκε στη συγγραφή. Τα τελευταία του χρόνια τα πέρασε στη Μαδουρή, ένα μικρό νησί κοντά στη Λευκάδα, όπου και απεβίωσε στις 24 Ιουλίου 1879 (Κουτσοурέλης, 2022: 199-200).

Το έργο του Βαλαωρίτη επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις εμπειρίες του στο εξωτερικό και την αγάπη του για την πατρίδα του. Η ποίησή του αντλεί έμπνευση από την ελληνική ιστορία, τη λαϊκή παράδοση και τα ηρωικά ιδανικά.

Το ύφος του χαρακτηρίζεται από έντονο λυρισμό, ρυθμική γλώσσα και χρήση λαϊκών εκφράσεων, με το λευκαδίτικο ιδίωμα να κατέχει κεντρική θέση στη λογοτεχνική του δημιουργία. Η σύνδεσή του με τη δημοτική παράδοση και η ενσωμάτωση γλωσσικών στοιχείων της Λευκάδας καθιστούν το έργο του εξαιρετικά σημαντικό για τη μελέτη του λευκαδίτικου ιδιώματος.

Ο ποιητής προβάλλεται ως ένα από τα αυθεντικότερα «βλαστάρια» της ελληνικής ψυχής και γνήσιος εκφραστής του πνεύματος της Επανάστασης του 1821 (Κουτσοурέλης, 2022: 9-10). Το έργο του αναδεικνύει βαθιά την έννοια της ελευθερίας, τόσο σε εθνικό όσο και σε γλωσσικό επίπεδο (Κουτσοурέλης, 2022: 10).

Η επτανησιακή του καταγωγή και το πολιτισμικό του περιβάλλον διαμόρφωσαν τον έντονο πατριωτισμό του, ενώ η γλώσσα του, αποστασιοποιημένη από ξενικές επιρροές, αναγνωρίζεται ως μία από τις πιο αυθεντικές εκφράσεις του λαϊκού αισθήματος (Κουτσουνρέλης, 2022: 9, 12). Ο Βαλαωρίτης συνδύασε το δημοτικό τραγούδι και τη νεοελληνική παράδοση με ρομαντικές ευρωπαϊκές επιρροές (Κουτσουνρέλης, 2022: 12-13), δημιουργώντας έναν ποιητικό λόγο που αναδύεται από τον ίδιο τον λαό (Κουτσουνρέλης, 2022: 13).

Το έργο του Βαλαωρίτη αποτελεί σημαντικό σταθμό για τη νεοελληνική ποίηση, καθώς αποτυπώνει βιωματικά τον απόηχο του Αγώνα του 1821 και διατηρεί ζωντανή την ιστορική μνήμη του ελληνικού έθνους (Κουτσουνρέλης, 2022: 13-14).

3.2 Το λευκαδίτικο ιδίωμα στα έργα του

Το λευκαδίτικο ιδίωμα κατέχει σημαντική θέση στο έργο του Βαλαωρίτη, τόσο ως μέσο έκφρασης όσο και ως εργαλείο λογοτεχνικής δημιουργίας. Ο ποιητής υιοθέτησε τη γλώσσα των ανθρώπων της Λευκάδας, χρησιμοποιώντας λέξεις και φράσεις που αποτυπώνουν την τοπική διάλεκτο και τον προφορικό λόγο της εποχής του.

Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα της γλωσσικής ποικιλότητας στο έργο του περιλαμβάνουν:

- Φωνολογικά χαρακτηριστικά: παρατηρείται η τάση για ανοικτές συλλαβές με την ανάπτυξη επιτασσύμενου [e] σε ονοματικούς και ρηματικούς τύπους: *εκοιμότουνε* καθώς και κράση του τελικού /u/ που πραγματώνεται ως [o]: *σόγλειφα, σόπλενα*. Επίσης, παρατηρείται ανάπτυξη /y/: *σύγνεφο* καθώς και η αποβολή του φωνήεντος /i/ στη δεύτερη συλλαβή της λέξης *ερημιά* → *ερμιά*. Παρατηρείται τροπή του /v/ σε /μ/: *αντί για κάνω κάμω* καθώς και αποβολή του /v/ στη λέξη *σβήγεται* αντί για *σβήνεται*. Αποβολή φωνήεντος: *γλυκάδ'* αντί για *γλυκάδα* και συμπύληση: *εσύμπλεξ* αντί για *εσύ έμπλεξε*. Αποβολή του /γ/ πριν από φωνήεν: *ριμένη* αντί για *ριγμένη*.
- Μορφολογικά χαρακτηριστικά: παρατηρείται χρήση υποκοριστικών καταλήξεων: *στεφανούδι* καθώς και επίθετα σε -γός με στερητικό α-: *ανέλπιστη*. Επίσης, παρατηρείται συλλαβική αύξηση στον παρατατικό ή τον αόριστο ρημάτων: *εφώλιασε, εκοιμότουνε* καθώς και επιρρήματα σε -ις, -θε, -ου: *αντίς, επάνωθε, κάτω* αντί για *κάτω* (Λαζαρής, 1970). Διατήρηση της γ' κλίσης κυρίως στα θηλυκά αλλά και στα αρσενικά: *ορνίθι, θρονί* καθώς και αναφέρεται το ρήμα *δαγκούν* αντί για το ρήμα *δαγκώνω*.
- Λεξιλογικά χαρακτηριστικά: παρατηρείται η χρήση τοπικών λέξεων, *κουφολίθι*. αναφέρεται σε ξερολιθιά, δηλαδή κατασκευή από πέτρες χωρίς συνδετική ύλη, η οποία έχει πέσει προς την άκρη. Ο *καταποτήρας* είναι ένα φυσικό χάσμα στο έδαφος, που βρίσκεται μέσα σε χαράδρα ή βαθύπεδο και απορροφά τα πλεονάζοντα νερά. Το ρήμα *μεριάζω* σημαίνει «παραμερίζω» ή «τακτοποιώ αντικείμενα που πρόκειται να μεταφερθούν με υποζύγιο σε δύο ίσα μέρη (μεριές). (Λαζαρής, 1970) Το επιρρημα *ψες* που σημαίνει *χθες*. Ο *χαμαιλιός* αποτελεί ένα ποώδες φυτό με αγκάθια στα φύλλα του. Η λέξη *τυλωμένος* που σημαίνει *πρησμένος, φουσκωμένος*. Η λέξη *ξυφτεριού* που σημαίνει *αρπακτικό πουλί*. Η λέξη *τριμιόψυχα* που σημαίνει *ταραγμένη*. Η λέξη *αποκλάδι* που σημαίνει *κλαδί δέντρου που έχει αποσπαστεί ή αναπτυχθεί από τον κύριο κορμό*. Η λέξη

κακογεράματη σημαίνει αυτή που έχει άσχημα γεράματα. Η λέξη *πανόρφανη* σημαίνει εντελώς ορφανή. Η λέξη *ψώνι* αναφέρεται σε ένα καλάθι ή δοχείο. Η λέξη *ρουπακιού* αναφέρεται σε κάτι μικρό ή σε ένα μικρό αντικείμενο, το οποίο μπορεί να έχει να κάνει με εργαλεία ή άλλα καθημερινά αντικείμενα. Η λέξη *παραβλάσταρο* αναφέρεται σε ένα παρακλάδι ή παράρτημα, με ιδιαίτερη αναφορά σε αναπαραγωγή ή διακλάδωση. Η λέξη *δείλια* σημαίνει φόβος ή διστακτικότητα. Η λέξη *φρυγεν* προέρχεται από τη λέξη *φρύγανο* που αναφέρεται σε άγρια βλάστηση ή θάμνους που συχνά περιλαμβάνουν ξηρά φυτά ή κλαδιά και έχουν θεραπευτικές ιδιότητες (Κοντομίχης, 2001). Η λέξη *πύρη* προέρχεται από την ελληνική λέξη *πυρήνας*, που σημαίνει το κέντρο, τον πυρήνα ή το βασικό στοιχείο ενός αντικειμένου ή οργανισμού. Το ρήμα *ρυάζονται* σημαίνει ρέουν με δύναμη ή σε μεγάλη ποσότητα, συνήθως για υγρά, νερά ή άλλες ροές.

Η γλωσσική προσέγγιση του Βαλαωρίτη δεν περιορίζεται μόνο σε λεκτικό επίπεδο, αλλά επεκτείνεται και στη χρήση ρυθμικών και μελωδικών δομών που μιμούνται τη μουσικότητα της λευκαδίτικης ομιλίας.

3.3 Ανάλυση των κειμένων: "Το Κύμα και ο Βράχος", "Η Φανερωμένη", "Το Δαχτυλίδι"

Ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης αξιοποιεί τη γλωσσική ποικιλότητα στα έργα του, ενσωματώνοντας το λευκαδίτικο ιδίωμα σε συνδυασμό με στοιχεία της κοινής νεοελληνικής. Η χρήση της διαλέκτου δεν περιορίζεται απλώς σε μια λογοτεχνική επιλογή, αλλά αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο που ενισχύει την εκφραστικότητα και την αυθεντικότητα των ποιημάτων του. Στην παρούσα ενότητα, αναλύουμε τρία εμβληματικά έργα του ποιητή, εξετάζοντας τη φωνολογική, γραμματική και λεξιλογική διάσταση της γλώσσας τους, καθώς και τη σχέση τους με τη λαϊκή παράδοση και την πολιτιστική κληρονομιά.

Το κύμα και ο βράχος

Το ποίημα «Το Κύμα και ο Βράχος» του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη πρωτοεκδόθηκε το 1863 σε μονοφύλλο ανάτυπο («Έκ τοῦ 12ου ἀριθ. τῆς Ἀναγεννήσεως») (Βαλαωρίτης, 2006, σ. 411). Στο ποίημα "Το Κύμα και ο Βράχος", η σύγκρουση των δύο στοιχείων της φύσης μεταφέρεται γλωσσικά μέσω της έντονης προσωποποίησης και της δυναμικής αντιπαράθεσης. Ο Βαλαωρίτης αξιοποιεί φωνολογικές ιδιομορφίες του λευκαδίτικου ιδιώματος, όπως την αποβολή φωνηέντων στην προφορική ροή του λόγου («*κι όντας εχόρταινε θυμό*» αντί «*και όταν χόρταινε θυμό*») (Βαλαωρίτης, 2006).

Πιο συγκεκριμένα:

- Σε φωνολογικό επίπεδο παρατηρείται η τάση για ανοικτές συλλαβές με την ανάπτυξη επιτασσόμενου [e] σε ονοματικούς και ρηματικούς τύπους: *εκοιμότουνε*, *ανεμοδέρνουνε*, *φετεροθορυβούνε*, *μυριστούνε*, *φαρμακέψανε* καθώς και κράση του τελικού /u/ που πραγματώνεται ως [o] : *σόγλειφα*, *σόπλενα*. Επίσης, παρατηρείται ανάπτυξη /γ/: *σύγνεφο*.

- Σε μορφολογικό επίπεδο παρατηρείται συλλαβική αύξηση στον παρατατικό ή τον αόριστο ρημάτων: *εφώλιασε, επλάκωνα, εθέριεψε, εκοιμότουνε, επότισεν, επιλούσα, εδαγκούσα, εβουβάθηκε*, καθώς και επίρρημα σε -ις, -θε: *αντίς, επάνωθε*.
- Σε λεξιλογικό επίπεδο παρατηρούνται οι λέξεις: ο επιρρηματικός τύπος *αντ(ι)ς* σημαίνει «και μάλιστα», «προς τούτους» ή «παρά ταύτα» (Λαζαράς, 1970). Ο *καταποτήρας* είναι ένα φυσικό χάσμα στο έδαφος, που βρίσκεται μέσα σε χαράδρα ή βαθύπεδο και απορροφά τα πλεονάζοντα νερά (Λαζαράς, 1970). Το ρήμα *μεριάζω* σημαίνει «παραμερίζω» ή «τακτοποιώ αντικείμενα που πρόκειται να μεταφερθούν με υποζύγιο σε δύο ίσα μέρη (μεριές)», αλλά μπορεί επίσης να δηλώνει την τοποθέτηση του υποζυγίου για νυχτερινή βοσκή στην ύπαιθρο (Λαζαράς, 1970). Ο όρος *κουφολίθι* αναφέρεται σε ξερολιθιά, δηλαδή κατασκευή από πέτρες χωρίς συνδετική ύλη, η οποία έχει πέσει προς την άκρη (Λαζαράς, 1970). Τέλος, η λέξη *λάκκος* σημαίνει «όρυγμα» ή «τάφος», όπως φαίνεται στις εκφράσεις «τον έβαλαν στον λάκκο» και «ανάθεμα τον λάκκο του» (Λαζαράς, 1970).

Η Φανερωμένη

Το ποίημα «Η Φανερωμένη» του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη πρωτοδημοσιεύθηκε στο *Αττικόν Ημερολόγιον* του 1872 (1871), στις σελίδες 371–374. Σε επιστολή του προς την Ευσταθία Βαλσαμάρη (26 Ιουνίου 1871), ο ποιητής αναφέρεται στη σύλληψη της ιδέας του ποιήματος και στον τρόπο με τον οποίο επιδίωκε να εμψυχώσει το εθνικό φρόνημα (Βίος καί Έργα Α΄: 157· Βίος, Έπιστολές: 141). Σε επόμενη επιστολή (29 Απριλίου 1872 προς τον Δασκαρέντζη) διευκρινίζει ότι εμπνέεται από το μοναστήρι της Φανερωμένης στη Λευκάδα· μάλιστα επισημαίνει πως «ήταν περαιτέρω άφορμή για να γεννώνται άναφορικά διδασκαλίας έθνικου φρονήματος» (Βίος, Έπιστολές: 280–281). Στη «Φανερωμένη», ο Βαλαωρίτης αποτυπώνει τη θρησκευτική ευλάβεια και την τοπική λαϊκή πίστη μέσω της γλώσσας. Το ποίημα χαρακτηρίζεται από τη χρήση θρησκευτικών εκφράσεων όπως «*Παναγιά μου σώσε μας*», οι οποίες αντικατοπτρίζουν τη λαϊκή προσευχητική παράδοση. Η επαναλαμβανόμενη χρήση του όρου «*Παναγιά*» προσδίδει έμφαση και ενισχύει τη συναισθηματική φόρτιση του κειμένου. Παράλληλα, το ποιητικό ύφος επηρεάζεται από τη ρυθμικότητα της παραδοσιακής προφορικής αφήγησης, με παρατακτική σύνταξη και απλές δομές που καθιστούν τον λόγο άμεσο και κατανοητό.

Πιο συγκεκριμένα:

- Σε φωνολογικό επίπεδο παρατηρείται κράση του τελικού /u/ που πραγματώνεται ως [o]: *πόχουν* αντί για *που έχουν*.
- Σε μορφολογικό επίπεδο παρατηρείται χρήση υποκοριστικών καταλήξεων: *στεφανούδι*. Επίσης, παρατηρείται συλλαβική αύξηση στον παρατατικό ή τον αόριστο ρημάτων: *εσφόγγισες, εμάρανε, εδείλιασαν, επαγώσ', εχιονίστηκε, εξευγάρωσε, εσυμπλεξ', επρόσταξε, ετέντων', εμάλαξε, επαράστεκες* καθώς και επίρρημα σε -θε: *επάνωθε*.
- Σε λεξιλογικό επίπεδο παρατηρούνται οι λέξεις: η λέξη *χολάτος*, -η, -ο χρησιμοποιείται για να περιγράψει κάτι που είναι βαθύπρασino και εύβλαστο, κυρίως σε σχέση με τα χόρτα και τα φυτά (Λαζαράς, 1970). Το ρήμα *σφουγγάω* σημαίνει «σπογγίζω» ή «απομασώ», δηλαδή σκουπίζω ή καθαρίζω με σφουγγάρι (Λαζαράς, 1970). Ο όρος *σι(μ)ά* σημαίνει «πλησίον» ή «κοντά» (Λαζαράς, 1970).

Τέλος, το κατώγι αναφέρεται στο ισόγειο ή το υπόγειο μέρος ενός σπιτιού (Λαζαρής, 1970).

Στο "**Δαχτυλίδι**", η χρήση της διαλέκτου είναι εμφανής στη συναισθηματική φόρτιση του ποιητικού λόγου, καθώς το έργο κινείται στον χώρο του ρομαντισμού. Ο Βαλαωρίτης ενσωματώνει λεξιλόγιο που χαρακτηρίζει τη λευκαδίτικη διάλεκτο, όπως *«αγάπη μου»*, *«καρδιά μου»*, ενώ χρησιμοποιεί εκφράσεις όπως *«έκαμες την καρδιά μου στάχτη»*, που προσδίδουν ένταση και μελωδικότητα. Η προσωποποίηση του δαχτυλιδιού ως φορέα συναισθημάτων ενισχύει το συμβολικό στοιχείο, ενώ η παρατακτική σύνταξη και οι επαναλήψεις λειτουργούν ως αφηγηματικά μέσα που προάγουν την εκφραστικότητα του ποιήματος.

Γενικά, και στα τρία έργα του Βαλαωρίτη, η χρήση του λευκαδίτικου ιδιώματος δεν είναι διακοσμητική, αλλά λειτουργεί ως βασικός φορέας νοημάτων, συναισθημάτων και πολιτιστικής μνήμης. Η γλωσσική ποικιλότητα των ποιημάτων ενισχύει τη διασύνδεσή τους με την τοπική ταυτότητα και αποδεικνύει ότι η διάλεκτος μπορεί να αποτελεί ένα δυναμικό εργαλείο έκφρασης στη λογοτεχνία. Ο ποιητής καταφέρνει να γεφυρώσει τη λαϊκή γλώσσα με τη λογοτεχνική τέχνη, δημιουργώντας έργα που διατηρούνται στη συλλογική μνήμη και συμβάλλουν στη διατήρηση της γλωσσικής ποικιλότητας.

Πιο συγκεκριμένα:

- Σε φωνολογικό επίπεδο παρατηρείται η τάση για ανοικτές συλλαβές με την ανάπτυξη επιτασσόμενου [e] σε ονοματικούς και ρηματικούς τύπους: *σηκωνουνε*, *σκύφτουνε*, *σκαλίζουνε*, *πιστεύουνε*, *ρεύουνε* και *τηνε*.
- Σε μορφολογικό επίπεδο παρατηρείται συλλαβική αύξηση στον παρατατικό ή τον αόριστο ρημάτων: *εκοιλούσε*, *επέρασε*, *επάγωσε*, *εδιάλεξεν*, *επατούσαν*, *εταράχτηκαν*, *εξύπνησε* καθώς και επίρρημα σε -ου : *κάτου* αντί για *κάτω*.
- Σε λεξιλογικό επίπεδο παρατηρούνται οι λέξεις: Ο *σάλαγος* αναφέρεται στις φωνές ή τις κινήσεις που γίνονται για να καθοδηγηθούν τα ζώα προς κάποια κατεύθυνση, όπως στην έκφραση *«σαλάγα τα κατσίκια προς τα πάνω»* (Λαζαρής, 1970). Τα *θράκια* είναι τα αναμμένα κάρβουνα, δηλαδή τα μικρά κάρβουνα που καίγονται (Λαζαρής, 1970). Ο όρος *λείψανο* χρησιμοποιείται για να περιγράψει τον νεκρό που έχει προετοιμαστεί και τοποθετηθεί με σεβασμό για την ταφή ή την έκθεση προς αποχαιρετισμό (Λαζαρής, 1970). Η λέξη *σιμά* σημαίνει «κοντά» ή «δίπλα» (Λαζαρής, 1970), ενώ η κουφάλα αναφέρεται στην κενή, σάπια κοιλότητα που σχηματίζεται στον κορμό ενός γέρικου δέντρου (Λαζαρής, 1970). Τέλος, το *προσάναμμα* αποτελείται από μικρά ξερά κλαδιά, φρύγανα ή αγκάθια που χρησιμοποιούνται για να ανάψει εύκολα η φωτιά (Κοντομίχης, 2001).

Β' Μέρος Διδακτική Πλαισίωση

4.Θεωρητικές Προσεγγίσεις για τη Διδακτική Αξιοποίηση των Διαλέκτων

Η γλωσσική ποικιλομορφία αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο κάθε κοινωνίας, αντανακλώντας την ιστορική εξέλιξη, τις πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις και τις κοινωνικές δυναμικές που διαμορφώνουν την εκάστοτε γλωσσική πραγματικότητα. Στην ελληνική γλωσσική κοινότητα, οι διάλεκτοι και τα τοπικά ιδιώματα, όπως το λευκαδίτικο ιδίωμα, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της νεοελληνικής γλώσσας. Ωστόσο, παρά την πολιτισμική και ιστορική τους αξία, η θέση των διαλέκτων στο σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα παραμένει περιορισμένη (Sifakis & Sougari, 2003).

Η διδασκαλία των διαλέκτων εντός του εκπαιδευτικού συστήματος έχει απασχολήσει για δεκαετίες τη γλωσσολογική έρευνα, με διαφορετικές προσεγγίσεις να έχουν προταθεί σχετικά με την αξιοποίησή τους στη γλωσσική εκπαίδευση. Ενώ σε ορισμένες χώρες η ενσωμάτωση των διαλέκτων έχει αναγνωριστεί ως μέσο προώθησης της πολιτισμικής ταυτότητας και της γλωσσικής ποικιλομορφίας, στην Ελλάδα η εκπαίδευση παραμένει προσανατολισμένη στην κοινή νεοελληνική, με τις διαλέκτους να αντιμετωπίζονται συχνά ως "παρωχημένες" ή περιθωριοποιημένες μορφές γλώσσας (Krashen, 2003).

Η ενσωμάτωση των διαλέκτων στην εκπαίδευση αποτελεί μία πρόκληση αλλά και μία ευκαιρία. Οι σύγχρονες γλωσσολογικές προσεγγίσεις υποστηρίζουν ότι η διδασκαλία των διαλέκτων μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη της γλωσσικής συνειδητοποίησης των μαθητών, προσφέροντάς τους τη δυνατότητα να κατανοήσουν την εξέλιξη της γλώσσας και τη σχέση της με την κοινωνία (Τσιπλάκου, 2021). Παράλληλα, μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο διατήρησης της πολιτισμικής κληρονομιάς και ενίσχυσης της τοπικής ταυτότητας, ιδίως σε περιοχές όπου τα ιδιώματα εξακολουθούν να αποτελούν μέρος της καθημερινής επικοινωνίας (Λογοθέτης, 1997).

Στο πλαίσιο της γλωσσικής εκπαίδευσης, έχουν διαμορφωθεί διάφορες διδακτικές προσεγγίσεις που επιχειρούν να εντάξουν τις διαλέκτους στη σχολική πραγματικότητα. Σε διεθνές επίπεδο, προγράμματα που ενσωματώνουν τη διδασκαλία της γλωσσικής ποικιλότητας έχουν οδηγήσει σε θετικά αποτελέσματα, ενισχύοντας τη γλωσσική ευχέρεια των μαθητών και καλλιεργώντας τον σεβασμό προς τις γλωσσικές διαφοροποιήσεις (Chambers & Trudgill, 1998).

Συγκεκριμένα, η αξιοποίηση της τοπικής λογοτεχνίας ως εργαλείου διδασκαλίας της γλωσσικής ποικιλομορφίας έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα αποτελεσματική. Η διδασκαλία των έργων του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, που περιέχουν εκτενή χρήση του λευκαδίτικου ιδιώματος, μπορεί να προσφέρει μια άμεση και αυθεντική επαφή των μαθητών με τη γλωσσική ποικιλία. Μέσα από τη μελέτη των ποιημάτων του, οι μαθητές δεν αποκτούν μόνο γλωσσικές δεξιότητες, αλλά έρχονται σε επαφή με την τοπική ιστορία, την πολιτισμική κληρονομιά και τις κοινωνικές αξίες που αντικατοπτρίζονται στα κείμενα.

Η Αναγκαιότητα της Διδακτικής Ενσωμάτωσης των Διαλέκτων

Η συστηματική μελέτη των διαλέκτων εντός της εκπαιδευτικής διαδικασίας προσφέρει πολλαπλά οφέλη:

- Ενίσχυση της γλωσσικής επίγνωσης – Οι μαθητές κατανοούν πώς εξελίσσεται η γλώσσα και πώς διαμορφώνεται από τις κοινωνικές συνθήκες (Krashen, 2003).
- Διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς – Οι διάλεκτοι αποτελούν μέρος της πολιτισμικής ταυτότητας κάθε τόπου και η διδασκαλία τους συμβάλλει στη διατήρησή τους (Λεξικό του Λευκαδίτικου Ιδιώματος, 2020).
- Ανάπτυξη της επικοινωνιακής ικανότητας – Η γνώση των διαλέκτων βοηθά τους μαθητές να κατανοούν καλύτερα τις γλωσσικές διαφοροποιήσεις και να επικοινωνούν αποτελεσματικότερα σε διαφορετικά περιβάλλοντα (Τσιπλάκου, 2021).
- Σύνδεση γλώσσας και λογοτεχνίας – Η χρήση λογοτεχνικών κειμένων με στοιχειά διαλέκτου, όπως αυτά του Βαλαωρίτη, βοηθά στη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας μέσα από αυθεντικά κείμενα (Sifakis & Sougari, 2003).
- Ενίσχυση της ταυτότητας και της αυτοεκτίμησης – Οι μαθητές που προέρχονται από περιοχές με ιδιαίτερες γλωσσικές παραδόσεις αισθάνονται ότι η γλωσσική τους κληρονομιά αναγνωρίζεται και εκτιμάται μέσα στο σχολικό περιβάλλον (Παρουσιάστηκε το διαδικτυακό λεξικό της λευκαδίτικης διαλέκτου, n.d.).

Παρά τις προφανείς θετικές επιδράσεις, η διδασκαλία των διαλέκτων εντός του εκπαιδευτικού συστήματος αντιμετωπίζει και προκλήσεις. Η έλλειψη οργανωμένου εκπαιδευτικού υλικού, η απουσία κατάλληλης εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών και η τάση για τυποποίηση της γλωσσικής διδασκαλίας είναι μερικοί από τους λόγους που οι διάλεκτοι δεν έχουν ενσωματωθεί συστηματικά στο ελληνικό σχολείο.

Μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις στη διδασκαλία των διαλέκτων είναι η σχέση τους με την κοινή νεοελληνική. Ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι διάλεκτοι αντιμετωπίζονται ως "παρεκκλίσεις" από την επίσημη γλώσσα, η γλωσσολογική έρευνα έχει δείξει ότι οι διάλεκτοι δεν είναι "λάθος" ή "υποδεέστερες" μορφές, αλλά ισότιμες γλωσσικές ποικιλίες με δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά που αξίζει να μελετηθούν (Chambers & Trudgill, 1998).

Η χρήση των διαλέκτων στη διδασκαλία της νεοελληνικής μπορεί να ενισχύσει τη συνειδητοποίηση της ιστορικής εξέλιξης της γλώσσας, βοηθώντας τους μαθητές να κατανοήσουν τη γλωσσική μεταβολή και την κοινωνική διάσταση της γλώσσας. Επιπλέον, μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο κατανόησης της λογοτεχνίας, καθώς πολλά λογοτεχνικά έργα περιλαμβάνουν διαλεκτικά στοιχεία που εμπλουτίζουν τη γλωσσική και αφηγηματική τους δομή.

Η επόμενη ενότητα παρουσιάζει μια προτεινόμενη διδακτική προσέγγιση για την αξιοποίηση των διαλέκτων, με έμφαση στη διδασκαλία του λευκαδίτικου ιδιώματος μέσα από τα έργα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη.

4.1 Προτεινόμενη διδακτική προσέγγιση

Η διδακτική αξιοποίηση των διαλέκτων στην εκπαίδευση απαιτεί ένα μοντέλο που να προωθεί τη γλωσσική ποικιλομορφία, τη διαπολιτισμική επίγνωση και τη δημιουργική χρήση της γλώσσας. Το μοντέλο των πολυγραμματισμών, το οποίο ανέπτυξαν οι The New London Group (1996), αποτελεί μία από τις πιο σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις, καθώς αναγνωρίζει ότι η γλώσσα δεν είναι στατική αλλά επηρεάζεται από κοινωνικές, πολιτισμικές και τεχνολογικές μεταβολές.

Το μοντέλο του πολυγραμματισμού ενσωματώνει στην εκπαιδευτική διαδικασία την έννοια του "Σχεδίου", το οποίο στηρίζεται στην αξιοποίηση υφιστάμενου υλικού με στόχο την παραγωγή ενός κειμένου. Η εφαρμογή του Σχεδίου στην τάξη οργανώνεται σε τέσσερις φάσεις, οι οποίες δεν ακολουθούν απαραίτητα μια σταθερή σειρά αλλά μπορούν να προσαρμοστούν ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε διδακτικής περίπτωσης (Φτερνιάτη, 2010). Συγκεκριμένα, οι φάσεις είναι οι εξής:

1. **Τοποθετημένη πρακτική:** Σε αυτό το στάδιο υπάρχει η αξιοποίηση των καθημερινών εμπειριών των μαθητών από κείμενα που συναντούν στο περιβάλλον τους, ενισχύοντας το ενδιαφέρον τους για το υλικό που θα επεξεργαστούν.

Στο πλαίσιο του πολυγραμματισμού, τα κείμενα που χρησιμοποιούνται μπορούν να έχουν διάφορες μορφές – προφορικές, γραπτές, οπτικές, αφηγηματικές, περιγραφικές ή ακόμα και πολυτροπικές.

2. **Ανοιχτή διδασκαλία:** Μέσα από ποικίλες δραστηριότητες, οι μαθητές ενθαρρύνονται να ανακαλύψουν τη λειτουργία των γλωσσικών στοιχείων που συμβάλλουν στη δομή και κατανόηση ενός κειμενικού είδους. Ο κύριος στόχος είναι η κατανόηση των γλωσσικών μηχανισμών σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης, με τη βοήθεια της μεταγλώσσας.
3. **Κριτική πλαισίωση:** Οι μαθητές αναλύουν και αξιολογούν τα κείμενα και τα μέσα που χρησιμοποιούν. Διδάσκονται να βλέπουν πέρα από το προφανές και να εξετάζουν κοινωνικές, πολιτισμικές και ιδεολογικές προεκτάσεις των κειμένων.
4. **Μετασχηματισμένη πρακτική:** Τέλος, οι μαθητές εφαρμόζουν όσα έχουν μάθει δημιουργώντας δικά τους κείμενα και μέσα. Δίνεται έμφαση στη δημιουργικότητα, στην έκφραση μέσω διαφορετικών τρόπων επικοινωνίας (πολυτροπικότητα) και στη σύνδεση με την πραγματική ζωή (Φτερνιάτη, 2010).

Η εφαρμογή των πολυγραμματισμών στη διδασκαλία των ποιημάτων του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη επιτρέπει στους μαθητές να προσεγγίσουν τη λογοτεχνία μέσα από διαφορετικούς τρόπους επικοινωνίας. Η σύνδεση της γλώσσας με την εικόνα, τον ήχο και την ιστορική της διάσταση ενισχύει την κριτική σκέψη και καλλιεργεί τη γλωσσική συνείδηση των μαθητών.

Η διδακτική αξιοποίηση του λευκαδίτικου ιδιώματος μέσα από τα ποιήματα του Βαλαωρίτη προϋποθέτει κειμενοκεντρικά φύλλα εργασίας, τα οποία ενισχύουν τη σύνδεση του μαθητή με τη γλωσσική του κληρονομιά και προωθούν την κατανόηση της γλώσσας σε διαφορετικά επίπεδα.

Βασικοί άξονες σχεδιασμού:

- Γλωσσική ανάλυση του ποιητικού κειμένου (διάλεκτος, γραμματικά στοιχεία, συντακτική δομή).
- Εικαστική και ακουστική σύνδεση (παρουσίαση ποιήματος με εικόνες, ηχητικά ερεθίσματα).
- Κριτική και δημιουργική γραφή (παραγωγή κειμένων με βάση το λευκαδίτικο ιδίωμα).
- Διακειμενικές συνδέσεις (σύγκριση ποιημάτων του Βαλαωρίτη με άλλα λογοτεχνικά έργα και παραδοσιακά τραγούδια).

Η αξιοποίηση των γλωσσικών ποικιλιών στη διδασκαλία συμβάλλει ουσιαστικά στην καλλιέργεια της γλωσσικής συνείδησης των μαθητών, ενισχύοντας παράλληλα την κριτική τους σκέψη και τη σύνδεσή τους με την πολιτισμική τους κληρονομιά. Η αποδοχή και η εκπαιδευτική αξιοποίηση του λευκαδίτικου ιδιώματος, μέσω της λογοτεχνικής παραγωγής του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, προάγει την κατανόηση της ισοτιμίας των γλωσσικών ποικιλιών και αναδεικνύει τη συμβολή τους στη διαμόρφωση της τοπικής ταυτότητας.

Στο πλαίσιο αυτό, θα παρουσιαστούν τρία σχέδια διδασκαλίας, τα οποία θα επικεντρωθούν στην αξιοποίηση του λευκαδίτικου ιδιώματος στα έργα του Βαλαωρίτη. Τα διδακτικά σενάρια θα σχεδιαστούν για τη Γ' τάξη του Γυμνασίου και θα ευθυγραμμιστούν με το Δ.Ε.Π.Π.Σ. του 2021, το οποίο δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην κατανόηση της λειτουργίας των γλωσσικών ποικιλιών και στη διαμόρφωση θετικών στάσεων απέναντι σε αυτές. Παράλληλα, το μοντέλο του πολυγραμματισμού θα αποτελέσει κεντρικό άξονα της διδασκαλίας, με τη χρήση τεχνολογικών μέσων και πολυτροπικών κειμένων, προκειμένου να ενισχυθεί το ενδιαφέρον των μαθητών (Φτερινιάτη, 2010).

Υλικό διδασκαλίας και μέθοδοι

Τα προτεινόμενα σενάρια θα ενταχθούν στη 2η ενότητα της Νεοελληνικής Γλώσσας της Γ' Γυμνασίου, η οποία αφορά τις γλώσσες και τους πολιτισμούς του κόσμου. Η επιλογή του λευκαδίτικου ιδιώματος βασίζεται στην επιδίωξη να αναδειχθεί η γλωσσική ποικιλότητα εντός της ελληνικής επικράτειας και να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τον πλούτο της γλώσσας μέσα από τη λογοτεχνική έκφραση του Βαλαωρίτη. Η συζήτηση γύρω από τη λευκαδίτικη γλωσσική παράδοση θα προσφέρει αφορμή για την αποδοχή της γλωσσικής ετερότητας και την κατανόηση της σημασίας της διατήρησής της (Αρχάκης, 2016: 138-139).

Το υλικό που θα χρησιμοποιηθεί περιλαμβάνει αποσπάσματα από τα έργα του Βαλαωρίτη, όπως «Το Κύμα», «Ο Βράχος», «Η Φανερωμένη» και «Το Δαχτυλίδι». Οι μαθητές θα έχουν τη δυνατότητα να επεξεργαστούν αυθεντικά κείμενα, εξετάζοντας τα γλωσσικά χαρακτηριστικά του ιδιώματος, ενώ θα δοθεί έμφαση και στη διαπολιτισμική διάσταση των κειμένων. Επιπλέον, θα αξιοποιηθούν ηχητικά αποσπάσματα με αναγνώσεις των κειμένων στη λευκαδίτικη προφορά, καθώς και οπτικοακουστικό υλικό που θα ενισχύσει την πολυτροπική προσέγγιση στη διδασκαλία (Αρχάκης, 2016: 151).

Η διδακτική μεθοδολογία θα στηριχθεί στην ομαδοσυνεργατική προσέγγιση και στη μέθοδο project, ώστε να δοθεί χώρος για ενεργή συμμετοχή και διερευνητική μάθηση. Τα τρία διδακτικά σενάρια θα υλοποιηθούν σε έξι διδακτικές ώρες (δύο ώρες ανά σενάριο), με δυνατότητα προσαρμογής, ανάλογα με τις ανάγκες των μαθητών (Φτερνιάτη, 2010).

Στόχοι διδασκαλίας

Μέσω της εφαρμογής των προτεινόμενων διδακτικών σεναρίων, επιδιώκεται οι μαθητές:

α) να αντιληφθούν τον πλούτο των γλωσσικών ποικιλιών της ελληνικής, β) να γνωρίσουν την ιδιαιτερότητα του λευκαδίτικου ιδιώματος, γ) να κατανοήσουν την ισοτιμία των γλωσσικών ποικιλιών σε σχέση με την κοινή νεοελληνική, δ) να συνδέσουν το ιδίωμα με την πολιτισμική ταυτότητα της Λευκάδας, ε) να μελετήσουν τα γλωσσικά χαρακτηριστικά των κειμένων του Βαλαωρίτη, στ) να διακρίνουν τα ιδιαίτερα μορφοσυντακτικά και λεξιλογικά στοιχεία του λευκαδίτικου ιδιώματος, ζ) να αναγνωρίσουν τη συμβολή του Βαλαωρίτη στη διατήρηση της λευκαδίτικης γλωσσικής κληρονομιάς, η) να έρθουν σε επαφή με την καθημερινή ζωή, τα ήθη και τα έθιμα της Λευκάδας μέσω της λογοτεχνικής αναπαράστασης, θ) να χρησιμοποιήσουν πολυτροπικά μέσα για τη διερεύνηση των γλωσσικών ποικιλιών, ι) να αναπτύξουν δεξιότητες κριτικής ανάλυσης και σύνδεσης της γλώσσας με το κοινωνικό της πλαίσιο.

Η εκπαιδευτική ενσωμάτωση του λευκαδίτικου ιδιώματος και της λογοτεχνίας του Βαλαωρίτη αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο για την προώθηση της γλωσσικής πολυμορφίας και την ενίσχυση της πολιτισμικής αυτογνωσίας των μαθητών, γεφυρώνοντας το σχολείο με την κοινωνική και πολιτισμική τους πραγματικότητα.

Βασίζόμενοι στο βιβλίο «Γνωρίζοντας τις Νεοελληνικές Διαλέκτους» των Κατσούδα & Μαγούλα (2024), τα φύλλα εργασίας θα ακολουθούν μια δομημένη προσέγγιση, με έμφαση στην αναγνώριση των γλωσσικών ποικιλιών μέσα από το ποιητικό κείμενο.

Διδακτική Εφαρμογή: Η Διδασκαλία του Λευκαδίτικου Ιδιώματος μέσα από τη Λογοτεχνία

1. Εισαγωγή

Η διδασκαλία της γλωσσικής ποικιλίας αποτελεί έναν από τους σύγχρονους στόχους της γλωσσικής εκπαίδευσης, καθώς συμβάλλει στην καλλιέργεια της γλωσσικής επίγνωσης των μαθητών και στην ανάπτυξη της μεταγλωσσικής τους ικανότητας. Στην παρούσα διδακτική πρόταση, εστιάζουμε στη διδασκαλία του Λευκαδίτικου ιδιώματος μέσα από την ποίηση του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, προτείνοντας ένα σενάριο που αξιοποιεί τη μέθοδο της τοποθετημένης πρακτικής και της ανοιχτής διδασκαλίας.

2. Στόχοι της Διδακτικής Πρότασης

- Να εξοικειωθούν οι μαθητές με τα βασικά χαρακτηριστικά του Λευκαδίτικου ιδιώματος.
- Να κατανοήσουν τη σημασία των τοπικών ποικιλιών στη λογοτεχνική έκφραση.
- Να ασκηθούν στη συγκριτική ανάλυση γλωσσικών δομών.
- Να αναπτύξουν δεξιότητες κριτικής ανάγνωσης και ερμηνείας λογοτεχνικών κειμένων.

3. Διδακτική Προσέγγιση

Η διδακτική εφαρμογή βασίζεται στη μέθοδο της τοποθετημένης πρακτικής, όπου η εκμάθηση της γλωσσικής ποικιλίας συνδέεται με τη χρήση αυθεντικών κειμένων, και στην ανοιχτή διδασκαλία, η οποία επιτρέπει τη διερεύνηση της γλώσσας μέσω δημιουργικών δραστηριοτήτων.

4. Σενάριο Διδασκαλίας

Φάση 1: Εισαγωγή στη Γλωσσική Ποικιλία Ο/Η εκπαιδευτικός παρουσιάζει στους μαθητές το Λευκαδίτικο ιδίωμα, αναλύοντας τα κύρια χαρακτηριστικά του (φωνολογικά, μορφοσυντακτικά, λεξιλογικά στοιχεία) μέσα από παραδείγματα.

Φάση 2: Ανάγνωση και Ανάλυση Κειμένων Οι μαθητές διαβάζουν αποσπάσματα από τα έργα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη (*Το Κόμα, Ο Βράχος, Η Φανερωμένη, Το Δαχτυλίδι*) και εντοπίζουν γλωσσικά στοιχεία του Λευκαδίτικου ιδιώματος. Συζητούν τη λειτουργία αυτών των στοιχείων στο κείμενο και πώς επηρεάζουν το ύφος και την αισθητική του ποιητή.

Φάση 3: Συγκριτική Ανάλυση Οι μαθητές συγκρίνουν αποσπάσματα της λόγιας γλώσσας με αποσπάσματα της ντοπιολαλιάς, εξετάζοντας τις διαφορές στη σύνταξη, στο λεξιλόγιο και στην προφορά.

Φάση 4: Δημιουργική Παραγωγή Λόγου Οι μαθητές δημιουργούν δικά τους μικρά κείμενα (ποιήματα, διαλόγους ή αφηγήσεις) χρησιμοποιώντας στοιχεία του Λευκαδίτικου ιδιώματος, αναπτύσσοντας έτσι τη δημιουργική τους έκφραση και τη μεταγλωσσική τους επίγνωση.

5. Συμπεράσματα

Η διδασκαλία του Λευκαδίτικου ιδιώματος μέσα από τη λογοτεχνία του Βαλαωρίτη ενισχύει την εκτίμηση των μαθητών για τη γλωσσική ποικιλία και καλλιεργεί τη γλωσσική τους ευαισθησία. Η συγκεκριμένη προσέγγιση μπορεί να αποτελέσει ένα πρότυπο για τη διδασκαλία και άλλων διαλέκτων, αναδεικνύοντας τη σύνδεση γλώσσας, λογοτεχνίας και πολιτιστικής ταυτότητας.

1.Σενάρια διδασκαλίας – Φύλλα Εργασίας

Παρόλο που η γλώσσα του Βαλαωρίτη δεν ταυτίζεται πλήρως με το λευκαδίτικο ιδίωμα, καθώς χαρακτηρίζεται περισσότερο από ένα μείγμα λόγιας και δημοτικής έκφρασης, περιλαμβάνει αρκετά λεξιλογικά στοιχεία και φράσεις που αντικατοπτρίζουν την τοπική γλωσσική ποικιλότητα. Η παρούσα διδακτική προσέγγιση στοχεύει να φέρει τους μαθητές

σε επαφή με ορισμένες χαρακτηριστικές λέξεις και τύπους που απαντώνται στα έργα του ποιητή και ταυτόχρονα αποτελούν δείγματα του λευκαδίτικου γλωσσικού πλούτου.

Μέσα από τα σχεδιασμένα διδακτικά σενάρια, οι μαθητές θα κληθούν να αναγνωρίσουν και να κατανοήσουν συγκεκριμένες λέξεις του λευκαδίτικου ιδιώματος, όπως *αντίς* (και *μάλιστα*), *καταποτήρας* (φυσικό χάσμα εδάφους), *μεριάζω* (παραμερίζω), *κουφολίθι* (ξερολιθιά) και *λάκκος* (όρυγμα, τάφος). Θα εξετάσουν το πλαίσιο στο οποίο αυτές οι λέξεις εμφανίζονται μέσα στα ποιήματα, θα συγκρίνουν την παραδοσιακή χρήση τους με τη σύγχρονη γλωσσική πραγματικότητα και θα επιχειρήσουν να τις εντάξουν σε δικά τους κείμενα, προωθώντας έτσι την ενεργητική κατανόηση και παραγωγή λόγου.

Παράλληλα, τα φύλλα εργασίας που θα συνοδεύουν το μάθημα θα περιλαμβάνουν δραστηριότητες εντοπισμού αυτών των όρων, ερμηνείας τους μέσω συμφραζομένων και σύνδεσής τους με άλλες διαλεκτικές ή κοινές νεοελληνικές εκδοχές. Οι μαθητές θα έχουν επίσης τη δυνατότητα να προτείνουν εναλλακτικές διατυπώσεις και να εξερευνήσουν τη σχέση του λευκαδίτικου ιδιώματος με τη γενικότερη γλωσσική ποικιλία της ελληνικής γλώσσας.

Με αυτόν τον τρόπο, τα σενάρια διδασκαλίας θα συμβάλουν τόσο στην κατανόηση της γλωσσικής πολυμορφίας όσο και στη διατήρηση στοιχείων της τοπικής πολιτισμικής κληρονομιάς, καθιστώντας τα έργα του Βαλαωρίτη εργαλείο γλωσσικής και λογοτεχνικής παιδείας.

Δραστηριότητα 1: Ανακαλύπτοντας το Λευκαδίτικο Ιδίωμα μέσα από το Ποίημα "Το Κύμα και ο Βράχος."

Στόχος: Οι μαθητές να εντοπίσουν γλωσσικά στοιχεία της διαλέκτου και να τα συγκρίνουν με τη νεοελληνική κοινή.

Φύλλο εργασίας:

- Εντοπισμός λέξεων και εκφράσεων της λευκαδίτικης διαλέκτου.
- Σύνδεση των εκφράσεων με τη σύγχρονη χρήση της ελληνικής.
- Δημιουργία μικρού διαλόγου χρησιμοποιώντας το ιδίωμα.

Δραστηριότητα 2: Διακειμενική προσέγγιση – "Η Φανερωμένη" και η Θρησκευτική Ποίηση

Στόχος: Να εξετάσουν οι μαθητές πώς το λευκαδίτικο ιδίωμα ενσωματώνεται σε θρησκευτικά συμφραζόμενα.

Φύλλο εργασίας:

- Σύγκριση του ποιήματος με εκκλησιαστικά κείμενα της εποχής.
- Ανάλυση των εκφραστικών μέσων και της σύνταξης.
- Δημιουργία προφορικού διαλόγου σε λευκαδίτικο ιδίωμα που να αναπαριστά σκηνή προσευχής.

Δραστηριότητα 3: Ρομαντισμός και Γλώσσα στο "Το Δαχτυλίδι"

Στόχος: Να εντοπίσουν οι μαθητές πώς η διάλεκτος συμβάλλει στη συναισθηματική φόρτιση.

Φύλλο εργασίας:

- Ανάλυση της χρήσης εκφράσεων συναισθημάτων στη λευκαδίτικη διάλεκτο.
- Παραγωγή μικρού ποιήματος χρησιμοποιώντας στοιχεία της διαλέκτου.
- Σύνθεση σύντομου θεατρικού διαλόγου με χρήση του ιδιώματος.

Το μοντέλο των πολυγραμματισμών επιτρέπει στους μαθητές να κατανοήσουν ότι η γλώσσα είναι δυναμική και πολυδιάστατη. Τα φύλλα εργασίας δεν περιορίζονται στην απλή ανάγνωση των ποιημάτων αλλά ενθαρρύνουν την ενεργή συμμετοχή, προωθώντας τη δημιουργική χρήση της γλώσσας μέσα από την παράδοση.

4.2 Σχεδιασμός διδακτικών σεναρίων βασισμένων στα έργα του Βαλαωρίτη

Η διδασκαλία των διαλέκτων μέσω της λογοτεχνίας απαιτεί την ανάπτυξη δομημένων διδακτικών σεναρίων που συνδυάζουν κειμενοκεντρικές δραστηριότητες και προωθούν την ενεργή συμμετοχή των μαθητών. Στην περίπτωση του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, τα ποιήματά του προσφέρουν ένα γλωσσικά πλούσιο και πολιτισμικά φορτισμένο περιβάλλον, το οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί για την καλλιέργεια της γλωσσικής συνείδησης των μαθητών.

Το διδακτικό μοντέλο που επιλέχθηκε βασίζεται στις αρχές των πολυγραμματισμών (New London Group, 1996) και του κειμενοκεντρικού γραμματισμού (Κατσούδα & Μαγούλα, 2024), δίνοντας έμφαση στην κατανόηση, ανάλυση και παραγωγή λόγου μέσα από τη λευκαδίτικη διάλεκτο.

Σενάριο διδασκαλίας: "Το Κύμα και ο Βράχος" – Η Σύγκρουση και η Διάλεκτος

Διδακτικός στόχος:

Οι μαθητές να αναγνωρίσουν χαρακτηριστικά της λευκαδίτικης διαλέκτου, να κατανοήσουν τη γλωσσική ποικιλότητα και να τη χρησιμοποιήσουν δημιουργικά στη γραπτή και προφορική τους έκφραση.

Διδακτικό υλικό:

- Απόσπασμα από το ποίημα "Το Κύμα και ο Βράχος".
- Παράλληλα με περιγραφές φυσικών φαινομένων στη Νεοελληνική Κοινή.

Δραστηριότητες:

- Κατανόηση κειμένου: Οι μαθητές διαβάζουν το ποίημα και εντοπίζουν λέξεις και εκφράσεις που είναι διαφορετικές από τη Νεοελληνική Κοινή.

- Γλωσσική Ανάλυση: Ταυτοποίηση των φωνολογικών και συντακτικών ιδιομορφιών της λευκαδίτικης διαλέκτου στο κείμενο.
- Μετασχηματισμός: Οι μαθητές ξαναγράφουν αποσπάσματα του ποιήματος στη Νεοελληνική Κοινή και παρατηρούν τις διαφορές.
- Δημιουργική Γραφή: Ζητείται από τους μαθητές να δημιουργήσουν έναν διάλογο μεταξύ του κύματος και του βράχου, χρησιμοποιώντας λέξεις της λευκαδίτικης διαλέκτου.

Αναμενόμενα αποτελέσματα:

- Οι μαθητές εξοικειώνονται με τη διάλεκτο.
- Κατανοούν την επίδραση της γλώσσας στην εκφραστικότητα.
- Αναπτύσσουν τη δεξιότητα της διακειμενικής σύγκρισης.

Άσκηση:

- Επιλέξτε ένα απόσπασμα από το έργο του Βαλαωρίτη και μεταγράψτε το στη Νέα Ελληνική.
- Αναζητήστε ένα σύγχρονο λογοτεχνικό κείμενο ή τραγούδι με παρόμοιο θέμα και συγκρίνετε τη γλωσσική του μορφή με το λευκαδίτικο ιδίωμα.

Σενάριο διδασκαλίας: "Η Φανερωμένη" – Θρησκευτική Λογοτεχνία και Διάλεκτος

Διδακτικός στόχος:

Οι μαθητές να κατανοήσουν τη θρησκευτική γλώσσα στη λαϊκή ποίηση, να αναγνωρίσουν τοπικά γλωσσικά στοιχεία και να δημιουργήσουν δικά τους κείμενα βασισμένα στη δομή του ποιήματος.

Διδακτικό υλικό:

- Απόσπασμα από "Η Φανερωμένη".
- Εκκλησιαστικά κείμενα και παραδοσιακά θρησκευτικά τραγούδια της Λευκάδας.

Δραστηριότητες:

- Γλωσσική αναγνώριση: Οι μαθητές εντοπίζουν λέξεις με θρησκευτική σημασία και τις συγκρίνουν με παρόμοιες λέξεις στη σύγχρονη γλώσσα.
- Λογοτεχνική ανάλυση: Συζήτηση για τη χρήση των μεταφορών, των επαναλήψεων και του ρυθμού στο ποίημα.
- Διαθεματική σύνδεση: Οι μαθητές συγκρίνουν το ύφος του Βαλαωρίτη με τη θρησκευτική ποίηση άλλων εποχών.
- Δημιουργική αναπαραγωγή: Σύνθεση μικρών ποιημάτων ή προσευχών με τη χρήση της διαλέκτου.

Αναμενόμενα αποτελέσματα:

1. Οι μαθητές αναγνωρίζουν την επίδραση της θρησκευτικής παράδοσης στη γλώσσα.
2. Αντιλαμβάνονται τη σύνδεση γλώσσας και πολιτισμού.
3. Εξοικειώνονται με τη χρήση της διαλέκτου στη λογοτεχνία.

Άσκηση:

- Δημιουργήστε ένα σύντομο βίντεο ή ηχογράφημα όπου διαβάσετε ένα απόσπασμα του κειμένου και σχολιάζετε τη σημασία των διαλεκτικών στοιχείων.
- Εναλλακτικά, εικονογραφήστε το απόσπασμα, συνοδεύοντάς το με μια λεξάντα στη Νέα Ελληνική.

Σενάριο διδασκαλίας: "Το Δαχτυλίδι" – Ρομαντική Ποίηση και Διάλεκτος

Διδακτικός στόχος:

Οι μαθητές να εξετάσουν τη **γλωσσική και συναισθηματική διάσταση** της ποίησης του Βαλαωρίτη και να χρησιμοποιήσουν τη διάλεκτο σε δικά τους λογοτεχνικά κείμενα.

Διδακτικό υλικό:

- Απόσπασμα από **"Το Δαχτυλίδι"**.
- Σύγχρονα ρομαντικά ποιήματα και τραγούδια με λαϊκή γλώσσα.

Δραστηριότητες:

- **Ανάλυση λεξιλογίου:** Οι μαθητές εντοπίζουν όρους που εκφράζουν συναισθήματα και τους μεταφράζουν στη Νεοελληνική Κοινή.
- **Σύνθεση διαλόγου:** Δημιουργία μικρού διαλόγου σε μορφή θεατρικής σκηνής, χρησιμοποιώντας τοπικές εκφράσεις.
- **Συγγραφή ποιήματος:** Οι μαθητές γράφουν δικό τους ποίημα χρησιμοποιώντας στοιχεία της λευκαδίτικης διαλέκτου.
- **Δημιουργία πολυτροπικού κειμένου:** Συνδυασμός ήχου, εικόνας και κειμένου για την οπτικοποίηση των συναισθημάτων του ποιήματος.

Αναμενόμενα αποτελέσματα:

- Οι μαθητές αναπτύσσουν λεκτική δημιουργικότητα μέσω της διαλέκτου.
- Κατανοούν την επίδραση της γλώσσας στην έκφραση των συναισθημάτων.
- Χρησιμοποιούν πολυτροπικά μέσα για να εκφράσουν τη λογοτεχνική τους αντίληψη.

Άσκηση:

- Χωριστείτε σε ομάδες και δημιουργήστε ένα θεατρικό σκετς βασισμένο στο ποίημα του Βαλαωρίτη.

- Μία ομάδα θα το αποδώσει στη λευκαδίτικη διάλεκτο και μία άλλη στη Νέα Ελληνική. Συζητήστε πώς η γλώσσα επηρεάζει την πρόσληψη του κειμένου.

Ο σχεδιασμός των διδακτικών σεναρίων ακολουθεί μια ενεργητική προσέγγιση, βασισμένη στο μοντέλο των πολυγραμματισμών, ώστε να ενισχυθεί η κριτική σκέψη και η γλωσσική συνειδητοποίηση των μαθητών. Τα φύλλα εργασίας είναι κειμενοκεντρικά, αξιοποιώντας τα ποιήματα του Βαλαωρίτη ως γλωσσικά και πολιτιστικά εργαλεία μάθησης. Η διδασκαλία των διαλέκτων μέσα από τη λογοτεχνία μπορεί να αποτελέσει βασικό στοιχείο γλωσσικής διατήρησης και ενίσχυσης της πολιτιστικής ταυτότητας των μαθητών.

4.3 Προτάσεις για τη διδακτική αξιοποίηση των διαλέκτων

Η διδασκαλία των διαλέκτων στο σχολικό περιβάλλον μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην ενίσχυση της γλωσσικής ποικιλότητας, στην καλλιέργεια της γλωσσικής συνείδησης των μαθητών και στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Ωστόσο, για να είναι αποτελεσματική, απαιτείται η διαμόρφωση καινοτόμων διδακτικών σεναρίων που θα αξιοποιούν τη διάλεκτο ως εργαλείο μάθησης και όχι ως απλώς ένα γλωσσικό φαινόμενο προς ανάλυση (Tomlinson, 2013).

Παρακάτω προτείνονται συγκεκριμένα διδακτικά σενάρια που μπορούν να εφαρμοστούν σε διάφορα γνωστικά αντικείμενα, ενσωματώνοντας τις διαλέκτους και ειδικά το λευκαδίτικο ιδίωμα στη σχολική τάξη.

Σενάριο 1: «Γλωσσική ανίχνευση μέσα από τη λογοτεχνία»

Μάθημα: Νεοελληνική Λογοτεχνία

Στόχος: Κατανόηση των γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων του λευκαδίτικου ιδιώματος μέσα από τα έργα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη.

Δραστηριότητες:

1. Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και αναλαμβάνουν να αναγνωρίσουν και να μεταγράψουν φράσεις από τα έργα του Βαλαωρίτη που περιλαμβάνουν λευκαδίτικους ιδιοματισμούς (Πολίτης, 1993).
2. Μέσα από συζήτηση, συγκρίνουν τις ιδιοματικές λέξεις με αντίστοιχες στην κοινή νεοελληνική γλώσσα, καταγράφοντας γλωσσικές διαφορές και τις πιθανές σημασιολογικές μεταβολές (Τσιπλάκου, 2021).
3. Στο τέλος, οι μαθητές καλούνται να δημιουργήσουν ένα μικρό λογοτεχνικό κείμενο (π.χ. ένα ποίημα ή μια ιστορία) χρησιμοποιώντας λέξεις του λευκαδίτικου ιδιώματος.

Αξιολόγηση:

1. Δημιουργία ενός δίγλωσσου λεξιλογίου με λευκαδίτικες λέξεις και τις αντίστοιχες στη νεοελληνική.
2. Συζήτηση για το πώς η γλώσσα αντανακλά την πολιτισμική ταυτότητα.

Σενάριο 2: «Το Λευκαδίτικο Ιδίωμα και η προφορική παράδοση»

Μάθημα: Γλώσσα – Έκφραση – Έκθεση

Στόχος: Κατανόηση της σημασίας της προφορικής παράδοσης στην εξέλιξη της γλώσσας και της τοπικής διαλέκτου.

Δραστηριότητες:

- Οι μαθητές συλλέγουν προφορικές αφηγήσεις από ηλικιωμένους της κοινότητας ή από ηχογραφημένα παραδοσιακά κείμενα (Sifakis & Sougari, 2003).
- Χωρίζονται σε ομάδες και επιχειρούν να μεταγράψουν και να αποδώσουν γραπτώς τις ιστορίες, αναδεικνύοντας τις ιδιοματικές λέξεις και εκφράσεις (Κριμπάς, 2019).
- Στη συνέχεια, κάθε ομάδα δημιουργεί ένα θεατρικό δρώμενο βασισμένο σε μια ιστορία, διατηρώντας τα ιδιοματικά χαρακτηριστικά της γλώσσας.

Αξιολόγηση:

- Καταγραφή λευκαδίτικων εκφράσεων και διερεύνηση της σημασίας τους.
- Ανάλυση του ρόλου της προφορικής παράδοσης στη διατήρηση της γλωσσικής ποικιλότητας (Καψάσκη & Τζακώστα, 2016).

Σενάριο 3: «Γλωσσικός χάρτης της Λευκάδας»

Μάθημα: Ιστορία & Κοινωνιογλωσσολογία

Στόχος: Να κατανοήσουν οι μαθητές πώς η γεωγραφική θέση και οι ιστορικές επιρροές διαμόρφωσαν το λευκαδίτικο ιδίωμα.

Δραστηριότητες:

1. Οι μαθητές εργάζονται σε ομάδες και ερευνούν ιστορικά στοιχεία για τη Λευκάδα (π.χ. Βενετική κυριαρχία, Οθωμανική περίοδος) και τις γλωσσικές επιρροές αυτών των περιόδων (Χριστίδης, 2001).
2. Χρησιμοποιούν χαρτογραφικά εργαλεία για να δημιουργήσουν έναν διαδραστικό «γλωσσικό χάρτη» που δείχνει την προέλευση των ιδιοματικών λέξεων του νησιού.
3. Στη συνέχεια, πραγματοποιούν παρουσίαση των ευρημάτων τους, εστιάζοντας στη σύνδεση της γλώσσας με την ιστορία και την πολιτισμική ταυτότητα.

Αξιολόγηση:

- Δημιουργία ενός ψηφιακού λεξικού των λευκαδίτικων λέξεων με ιστορικές αναφορές.
- Ανάλυση της σχέσης γλώσσας- ιστορίας-πολιτισμού.

Σενάριο 4: «Ψηφιακή αφήγηση και διάλεκτοι»

Μάθημα: Τεχνολογία και Γλώσσα

Στόχος: Να αξιοποιήσουν οι μαθητές τις νέες τεχνολογίες για τη διατήρηση της διαλέκτου.

Δραστηριότητες:

- Δημιουργία ενός ηλεκτρονικού corpus που θα περιλαμβάνει προφορικές αφηγήσεις και λαογραφικά στοιχεία της Λευκάδας (Tomlinson, 2013).
- Χρήση εφαρμογών όπως το Audacity και το Canva για να ηχογραφήσουν ιστορίες στο λευκαδίτικο ιδίωμα και να δημιουργήσουν εικονογραφημένα βίντεο (Krashen, 2003).
- Δημοσίευση των εργασιών σε μια διαδικτυακή πλατφόρμα, όπου οι μαθητές μπορούν να αλληλεπιδράσουν με τις διαλέκτους άλλων περιοχών.

Αξιολόγηση:

- Ανάπτυξη ενός ηλεκτρονικού αρχείου με καταγεγραμμένες ιστορίες.
- Διερεύνηση των πιθανοτήτων χρήσης της τεχνολογίας στη γλωσσική εκπαίδευση.

Η ένταξη των διαλέκτων στη διδακτική πράξη μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω βιωματικών και διαδραστικών δραστηριοτήτων, ενισχύοντας τη γλωσσική επίγνωση και την πολιτισμική ταυτότητα των μαθητών. Τα προτεινόμενα σενάρια διδασκαλίας βασίζονται στην ιδέα ότι οι διάλεκτοι δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως «ξεπερασμένα» γλωσσικά στοιχεία, αλλά ως ζωντανά εργαλεία που ενισχύουν τη δημιουργική μάθηση και την κριτική σκέψη.

Η εφαρμογή αυτών των προσεγγίσεων θα μπορούσε να αποτελέσει πιλοτική βάση για τη μελλοντική ενσωμάτωση των διαλέκτων στα εκπαιδευτικά προγράμματα, προωθώντας τη γλωσσική ισότητα και την πολυμορφία στη γλωσσική εκπαίδευση (Sifakis & Sougari, 2003).

Γ' Μέρος: Συμπεράσματα και προτάσεις

5. Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη ανέδειξε τη σημασία του λευκαδίτικου ιδιώματος ως αναπόσπαστου μέρους της πολιτισμικής και γλωσσικής κληρονομιάς, καθώς και τον ρόλο της λογοτεχνίας στη διατήρησή του. Μέσα από την ανάλυση των έργων του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, επιβεβαιώθηκε ότι η γλώσσα λειτουργεί όχι μόνο ως επικοινωνιακό εργαλείο αλλά και ως στοιχείο πολιτισμικής ταυτότητας, ειδικά σε περιοχές όπου το τοπικό ιδίωμα

έχει υποστεί σταδιακή υποχώρηση λόγω της γλωσσικής τυποποίησης (Τσιπλάκου, 2021). Παράλληλα, διαπιστώθηκε ότι η διδασκαλία των διαλέκτων μέσα από τη λογοτεχνία μπορεί να προσφέρει πολύτιμα γλωσσικά και πολιτισμικά οφέλη στους μαθητές, ενισχύοντας τη γλωσσική επίγνωση και τον σεβασμό στη γλωσσική ποικιλότητα (Sifakis & Sougari, 2003).

Από τη μελέτη προέκυψε ότι το λευκαδίτικο ιδίωμα, παρά τις ιστορικές και κοινωνικές του διακυμάνσεις, έχει δεχθεί γλωσσικές επιρροές από την Ενετική κυριαρχία, την Τουρκοκρατία και τη γεωγραφική θέση της Λευκάδας (Χριστίδης, 2001). Τα ιδιαίτερα φωνολογικά, μορφολογικά και συντακτικά χαρακτηριστικά του το καθιστούν γλωσσικά ξεχωριστό, ενώ το λεξιλογικό του πλούτος περιλαμβάνει στοιχεία που αντανακλούν τόσο την καθημερινότητα όσο και τον λαϊκό πολιτισμό του νησιού. Στα ποιητικά έργα του Βαλαωρίτη απαντώνται λεξιλογικά στοιχεία και φράσεις που σχετίζονται με τη γλωσσική ποικιλότητα της Λευκάδας, χωρίς ωστόσο να αποδίδεται εξ ολοκλήρου ο ιδιοματικός λόγος του νησιού. Η χρήση συγκεκριμένων τύπων και λέξεων συμβάλλει στη δημιουργία ατμόσφαιρας ρεαλισμού και ενισχύει τη λογοτεχνική αυθεντικότητα, αλλά δεν αντικατοπτρίζει πλήρως το γλωσσικό σύστημα της λευκαδίτικης διαλέκτου (Πολίτης, 1993).

Σε επίπεδο εκπαιδευτικής πρακτικής, η αξιοποίηση της λογοτεχνίας που περιλαμβάνει διαλέκτους μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση της γλωσσικής διδασκαλίας, παρέχοντας στους μαθητές την ευκαιρία να εξερευνήσουν διαφορετικές μορφές της ελληνικής γλώσσας (Κριμπάς 2019). Τα προτεινόμενα διδακτικά σενάρια έδειξαν ότι η ενσωμάτωση της λογοτεχνίας στη διδασκαλία μπορεί να ενισχύσει τη γλωσσική ευαισθητοποίηση των μαθητών, να βελτιώσει τις δεξιότητές τους στην ανάλυση γλωσσικών φαινομένων και να ενθαρρύνει τη βιωματική μάθηση. Επιπλέον, η σύγκριση της κοινής νεοελληνικής με τις διαλέκτους επιτρέπει τη διαμόρφωση κριτικής στάσης απέναντι στη γλώσσα, βοηθώντας τους μαθητές να αντιληφθούν τις κοινωνιογλωσσολογικές δυναμικές που επηρεάζουν τη γλωσσική εξέλιξη (Τσιπλάκου, 2021)

Ένα από τα βασικά ευρήματα της έρευνας είναι η ανάγκη για αναθεώρηση της εκπαιδευτικής πολιτικής σε σχέση με τις διαλέκτους (Καψάσκη & Τζακώστα, 2016). Παρότι η γλωσσική ποικιλότητα αναγνωρίζεται ως μέρος της πολιτισμικής κληρονομιάς, οι διάλεκτοι εξακολουθούν να έχουν περιορισμένη παρουσία στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το γεγονός ότι η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας επικεντρώνεται αποκλειστικά στην κοινή νεοελληνική περιορίζει τη δυνατότητα των μαθητών να έρθουν σε επαφή με τις πλούσιες γλωσσικές μορφές που συνθέτουν τον ελληνικό γλωσσικό χάρτη. Η εισαγωγή διαλεκτικών στοιχείων μέσα από λογοτεχνικά κείμενα, εκπαιδευτικές δραστηριότητες και πολυτροπικά μέσα μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα μεταξύ της τυπικής εκπαίδευσης και της λαϊκής πολιτισμικής παράδοσης (Συμεωνίδης, 2012).

Τέλος, η εργασία αυτή ανέδειξε την ερευνητική ανάγκη για περαιτέρω μελέτες στο πεδίο της διδακτικής των διαλέκτων, καθώς και της κοινωνιογλωσσολογικής χαρτογράφησης των ελληνικών ιδιωμάτων (Κριμπάς, 2019). Η χρήση νέων τεχνολογιών στη γλωσσική εκπαίδευση, η δημιουργία ψηφιακών λεξικών και η ανάπτυξη πολυμεσικών εφαρμογών μπορούν να αποτελέσουν καινοτόμους τρόπους καταγραφής και διάδοσης των διαλέκτων, διασφαλίζοντας ότι αυτές δεν θα χαθούν στο πέρασμα του χρόνου. Συνεπώς, η μελέτη του λευκαδίτικου ιδιώματος και η διδακτική του αξιοποίηση μέσω της λογοτεχνίας μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της γλωσσικής ποικιλότητας, τη διατήρηση της τοπικής

ταυτότητας και τη διεύρυνση της πολιτισμικής γνώσης στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (Sifakis & Sougari, 2003).

6. Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Η παρούσα μελέτη ανέδειξε τη διδακτική αξία των διαλέκτων και τη σημασία της λογοτεχνίας στη διατήρηση της γλωσσικής ποικιλότητας. Ωστόσο, πέρα από τη θεωρητική ανάλυση, είναι απαραίτητο να διαμορφωθούν συγκεκριμένες ερευνητικές προτάσεις που να εστιάζουν στην πρακτική εφαρμογή της χρήσης του λευκαδίτικου ιδιώματος στη διδασκαλία.

Μια σημαντική κατεύθυνση για μελλοντική έρευνα αφορά τη δημιουργία πειραματικών προγραμμάτων διδασκαλίας, στα οποία το λευκαδίτικο ιδίωμα θα ενσωματώνεται ως διδακτικό εργαλείο στη γλωσσική διδασκαλία. Αντί για απλή αναφορά στις διαλέκτους, τα εκπαιδευτικά προγράμματα μπορούν να σχεδιαστούν ώστε να επιτρέπουν βιωματική επαφή των μαθητών με το ιδίωμα μέσω δραστηριοτήτων όπως:

1. Δημιουργία δίγλωσσων κειμένων (στην κοινή νεοελληνική και στο λευκαδίτικο ιδίωμα) για σύγκριση και ανάλυση.
2. Επεξεργασία αυθεντικών τοπικών κειμένων από λαογραφικές καταγραφές και λογοτεχνικά έργα.
3. Συμμετοχή των μαθητών σε προφορικές αφηγήσεις ιστοριών ή διαλόγους που αναδεικνύουν τις γλωσσικές ιδιαιτερότητες του ιδιώματος.
4. Δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού, όπως γλωσσικά παιχνίδια και διαδραστικά λεξικά, τα οποία θα βοηθήσουν τους μαθητές να κατανοήσουν τη δομή και τις ιδιοματικές εκφράσεις του λευκαδίτικου ιδιώματος.

Επιπλέον, θα μπορούσε να προταθεί η ανάπτυξη διδακτικών μοντέλων που εστιάζουν στην αξιοποίηση των διαλέκτων σε διαθεματικά μαθήματα. Για παράδειγμα, στο μάθημα της Ιστορίας, οι μαθητές θα μπορούσαν να μελετήσουν ιστορικές πηγές στη λευκαδίτικη διάλεκτο, ενώ στο μάθημα της Λογοτεχνίας, θα μπορούσε να γίνει σύγκριση του ύφους και της γλώσσας του Βαλαωρίτη με σύγχρονα λογοτεχνικά κείμενα.

Μια ακόμη ερευνητική πρόταση αφορά τη διερεύνηση της στάσης των μαθητών και των εκπαιδευτικών απέναντι στη χρήση των διαλέκτων στην τάξη. Η καταγραφή των αντιλήψεων τους μέσω ερωτηματολογίων και συνεντεύξεων θα μπορούσε να συμβάλει στη διαμόρφωση στρατηγικών που διευκολύνουν την ενσωμάτωση της γλωσσικής ποικιλότητας στο σχολείο.

Τέλος, ένα σημαντικό πεδίο για μελλοντική έρευνα είναι η τεχνολογική υποστήριξη της εκμάθησης των διαλέκτων. Η ανάπτυξη εφαρμογών για κινητά ή ηλεκτρονικών εκπαιδευτικών πλατφορμών που επιτρέπουν στους μαθητές να αλληλεπιδρούν με το

λευκαδίτικο ιδίωμα θα μπορούσε να αποτελέσει μια καινοτόμα διδακτική πρακτική που θα συνδέσει την παράδοση με τη σύγχρονη εκπαιδευτική τεχνολογία.

Με αυτές τις προτάσεις, η παρούσα μελέτη δεν περιορίζεται μόνο στην ανάλυση του λευκαδίτικου ιδιώματος και της λογοτεχνικής του σημασίας, αλλά προσφέρει συγκεκριμένες προτάσεις για πρακτική εφαρμογή που μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για περαιτέρω έρευνα.

6.1 Περαιτέρω μελέτες στο Λευκαδίτικο Ιδίωμα

Η παρούσα εργασία ανέδειξε τη σημασία του λευκαδίτικου ιδιώματος τόσο από γλωσσολογική όσο και από εκπαιδευτική σκοπιά, ωστόσο παραμένουν αρκετά ζητήματα που απαιτούν περαιτέρω διερεύνηση. Παρόλο που το ιδίωμα της Λευκάδας αποτελεί μία από τις σημαντικότερες γλωσσικές ποικιλίες των Ιονίων Νήσων, η επιστημονική του μελέτη είναι περιορισμένη σε σύγκριση με άλλες ελληνικές διαλέκτους, όπως η κρητική ή η ποντιακή. Επομένως, είναι απαραίτητη η συνέχιση της έρευνας για τον διαλεκτικό λόγο της Λευκάδας, προκειμένου να διαμορφωθεί μια πιο ολοκληρωμένη καταγραφή των χαρακτηριστικών του και της εξέλιξής του μέσα στον χρόνο (Χριστίδης, 2001).

Ένας σημαντικός τομέας που απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση είναι η ύπαρξη διαλεκτικών στοιχείων στην τοπική λευκαδίτικη λογοτεχνία. Αν και η λαϊκή παράδοση και τα τοπικά αφηγηματικά κείμενα ενσωματώνουν στοιχεία του ιδιώματος, δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα μια συστηματική καταγραφή της χρήσης του σε λογοτεχνικά έργα που γράφτηκαν από Λευκαδίτες συγγραφείς. Η συγκριτική μελέτη της γλωσσικής ποικιλότητας στη λογοτεχνία της Λευκάδας μπορεί να προσφέρει νέες οπτικές για τη γλωσσική ταυτότητα της περιοχής και τη σύνδεσή της με τον πολιτισμό του νησιού.

Επιπλέον, η μελέτη της ποίησης του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη από γλωσσολογική σκοπιά θα μπορούσε να συμβάλει στη βαθύτερη κατανόηση του διαλεκτικού χαρακτήρα του έργου του. Παρότι στα ποιήματά του απαντώνται ιδιοματικά στοιχεία, είναι αναγκαία η ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των διαλεκτικών χαρακτηριστικών του, ώστε να διαπιστωθεί ο πραγματικός βαθμός διαλεκτικής επιρροής στο ύφος του. Η διερεύνηση αυτή μπορεί να γίνει μέσω συγκριτικών μελετών που θα αναλύουν τόσο τη φωνολογική και μορφολογική ποικιλότητα όσο και την επίδραση του ιδιώματος στη λογοτεχνική αισθητική του ποιητή (Πολίτης, 1993).

Συνοψίζοντας, οι μελλοντικές έρευνες θα πρέπει να επικεντρωθούν στην περαιτέρω καταγραφή και μελέτη του λευκαδίτικου ιδιώματος, στην ανάλυση της χρήσης του στη λευκαδίτικη λογοτεχνία και στη διερεύνηση του διαλεκτικού χαρακτήρα της ποίησης του Βαλαωρίτη με συγκεκριμένα ποσοτικά και ποιοτικά κριτήρια. Η συνέχιση αυτών των μελετών είναι απαραίτητη τόσο για τη διατήρηση της γλωσσικής κληρονομιάς της Λευκάδας όσο και για την κατανόηση της σχέσης της με τη νεοελληνική λογοτεχνία.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αρχάκης, Α. (2016). Διερευνώντας τις (καθημερινές) αφηγήσεις και τη θέση τους στην κριτική γλωσσική εκπαίδευση. Στο Ε. Χοντολίδου, Ρ. Τσοκαλίδου, Φ. Τεντολούρης, Α. Κυρίδης & Κ. Βακαλόπουλος (επιμ.), *Γλωσσ(ολογ)ικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις*, (σελ. 132-156). Αθήνα: Gutenberg.

Βαλαωρίτης, Α. (2006). *Ποιήματα και πεζά (Β')* (2η έκδ.) (Γ. Π. Σαββίδης & Ε. Τσαντσανογλου, επιμ.). Αθήνα: Ίκαρος.

Γεωργάκης, Η. Π. (2014). *Το λευκαδίτικο γλωσσικό ιδίωμα*. Ανακτήθηκε στις 18 Μαρτίου 2024 από: <http://elgeorgakis/> HYPERLINK "http://elgeorgakis/" HYPERLINK "http://elgeorgakis/" elgeorgakis.blogspot.gr/2014/07/blog-post_13. Html

Δελβερούδη, Ρ. (2001α). Γλώσσα και διάλεκτος. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (Επιμ.) *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα* (σσ. 50 - 53). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 22 Φεβρουαρίου 2024, από http://www.greeklanguage.gr/greekLang/studies/guide/thema_a8/index.htm

Δελβερούδη, Ρ. (2001β). Γλωσσική ποικιλία. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*, (σσ. 54-57). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε στις 22 Φεβρουαρίου 2024 από https://www.greeklanguage.gr/greekLang/studies/guide/thema_a9/index.htm

Κακριδή-Φερράρι, Μ. & Χειλά-Μαρκοπούλου, Δ. (1996). Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της Νέας Ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο *Η νέα ελληνική ως ξένη γλώσσα: προβλήματα διδασκαλίας* (σσ.17-21). Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν Ανακτήθηκε στις 18 Φεβρουαρίου 2024 από: <http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko1st/thematikes/print/1/index.htm>

Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2007). Στάσεις απέναντι στη Γλώσσα. Στο Α.-Φ. Χριστίδης & Θεοδωροπούλου (Επιμ.), *Θέματα ιστορίας της Ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε στις 7 Μαρτίου 2024 από: http://195.251.117.109/greekLang/studies/history/thema_03/index.html

Κατσούδα, Γ. Θ., & Μαγουλά, Γ. Ε. (2024). *Γνωρίζοντας τις Νεοελληνικές Διαλέκτους: Ένα εκπαιδευτικό ταξίδι στη γεωγραφική ποικιλία με φύλλα εργασίας*. Αθήνα: Gutenberg.

Καψάσκη, Μ., & Τζακώστα, Μ. (2016). Στάσεις καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με τη χρήση και τη διδασκαλία των νεοελληνικών διαλέκτων στο σχολείο. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 36, 161-174.

Κοντομίχης, Π. (2001). *Λεξικό του λευκαδίτικου γλωσσικού ιδιώματος (Ιδιωματικό - Ερμηνευτικό-Λαογραφικό)*. Αθήνα: Γρηγόρης (συμπεριλαμβανομένων των έργων Σύλλαβος του Ι. Ν. Σταματέλου και Γλωσσάριον του Γ. Χ. Μαραγκού που περιέχονται στο εκεί Παράρτημα).

Κοντοσόπουλος, Ν., Γ. (2008). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*, 5η έκδ. Αθήνα: Γρηγόρης.

[Κουτσουρέλης, Κ. \(Επιμ.\). \(2022\). Ιστορητής και Βάρδος: Ο ποιητής Αριστοτέλης Βαλαωρίτης \(1824–1879\). Ίδρυμα Τάκης Σινόπουλος – Σπουδαστήριο Νεοελληνικής Ποίησης.](#)

Κριμπάς, Π. Γ. (2018β). *Η κεφαλληνιακή/ιθακήσια γεωγραφική γλωσσική ποικιλία στο πλαίσιο της Επτανησιακής Νεοελληνικής: ανασκόπηση και παραλειπόμενα. Προφορική ανακοίνωση στο ΙΑ΄ Πανιώνιο Συνέδριο (21-25 Μαΐου 2018, Αργοστόλι) (υπό δημοσίευση).*

Κριμπάς, Π.Γ. (2019). Ο επτανησιακός χαρακτήρας της λευκαδίτικης γεωγραφικής γλωσσικής ποικιλίας. Στο: Α. Αρχάκης, Ν. Κουτσούκος, Γ.Ι. Ξυδόπουλος & Δ. Παπαζαχαρίου (επιμ.), *Γλωσσική ποικιλία: Μελέτες αφιερωμένες στην Αγγελική Ράλλη*. Αθήνα: Κάπα, 245–272.

Λαζαρή, Χ. Γ. (1970). *Τα Λευκαδίτικα: Ετυμολογικόν και ερμηνευτικόν λεξιλόγιον των γλωσσικών ιδιωμάτων της νήσου Λευκάδος*. Ιωάννινα.

Πολίτης, Α. (1993). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης. <https://www.evripidis.gr/product/147360/istoria-tis-neoellinikis-logotexnias/>

Πολίτη, Ε. (2021). *Συμβολή στην εργογραφία και τη βιβλιογραφία του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη*. Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Τμήμα Αρχαιονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης.

Στάμου, Γ. (2014). Η κριτική ανάλυση λόγου: Μελετώντας τον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας. Στο Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφιανού, Β. Τσάκωνα (επιμ.). *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και εφαρμογές* Αθήνα: Νήσος,, 149-187

Συμεωνίδης, Β. (2012). Η θέση των διαλέκτων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Ένα παράδειγμα αξιοποίησης της Ποντιακής. *Πρακτικά των 4ων Τζαρτζανείων*, 132-141.

Τσιπλακου, Σ. & Ν. Τσαγγάρη (2021). Ιδεολογία και γλωσσική αξιολόγηση: Η περίπτωση των Πανελληνίων Εξετάσεων. Στο Ε. Μότσιου, Ε. Βασιλάκη, Ε. Γκανά & Α. Κωστούλα (Επιμ.), *Γλωσσικές Ιδεολογίες και Εκπαίδευση* (σσ. 190-216). Αθήνα: Gutenberg

Φίλιππας, Β. (2009). Προσεγγίσεις στην ιδιωματική γλώσσα της Λευκάδος. Στο Πρακτικά ΙΓ' Συμποσίου: *Ο Λαϊκός πολιτισμός της Λευκάδας και ο Πανταζής Κοντομίχης* (Λευκάδα, 11-13 Αυγούστου 2008) (σελ. 111-131). Αθήνα: Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών..

Φτερνιάτη, Α. (2010). Το διδακτικό υλικό για το γλωσσικό μάθημα του δημοτικού και η παιδαγωγική του γραμματισμού και των πολυγραμματισμών. *Νέα Παιδεία* 135134. Ανακτήθηκε 16 Απριλίου 2024 από: <file:///C:/Users/Acer/Downloads/%CE%A6%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BD%CE%B9%CE%AC%CF%84%CE%B7.%20%CE%93%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF,%20%CE%9D%CE%AD%CE%B1%20%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CE%AF%CE%B1%20135-1.pdf>

Χριστίδης, Α.-Φ. (Επιμ.) (2001). *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Chambers, J. K., & Trudgill, P. (1998). *Dialectology*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/dialectology/3B5DB46311E1C43A8B15003717350F58>

Crystal, D. (2010). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/gr/universitypress/subjects/languages-linguistics/english-language-and-linguistics-general-interest/cambridge-encyclopedia-language-3rd-edition?format=PB&isbn=9780521736503>

Krashen, S. D. (2003). *Explorations in Language Acquisition and Use*. Heinemann. https://www.researchgate.net/profile/Stephen-Krashen/publication/349255011_Explorations_in_Language_Acquisition_and_Use/links/6026d94fa6fdcc37a8219127/Explorations-in-Language-Acquisition-and-Use.pdf

Sifakis, N. C., & Sougari, A. M. (2003). Facing the globalisation challenge in the realm of English language teaching. *Language and Education*, 17(1), 59–74. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://docs.ufpr.br/~clarissa/pdfs/GlobalEFL_Sikakis&Sougari.pdf

Tomlinson, B. (2013). *Developing Materials for Language Teaching*. Bloomsbury. <https://www.bloomsbury.com/us/developing-materials-for-language-teaching-9781350199675/>

Trudgill, P. (2000). *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Penguin Books. https://books.google.gr/books/about/Sociolinguistics.html?id=X7Y7DYlQu8QC&redir_esc=y

Ηλεκτρονικές Πηγές & Ψηφιακές Αναφορές

Ακαδημία Αθηνών. (χ.χ.). Νεοελληνικές Διάλεκτοι. Ανακτήθηκε στις 24 Φεβρουαρίου 2024 από :

<http://www.academyofathens.gr/el/research/centers/greekdialects/neohellenic/whatisdialec>

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης - ΦΩΤΟΔΕΝΤΡΟ. (n.d.). Φωτόδεντρο.

http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-aggregatedcontent-8526-6153?utm_source=

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, Φωτεινός, Λογοτεχνία Α΄ Λυκείου. (n.d.). Sch.gr - Ελληνικός Πολιτισμός. https://users.sch.gr/ipap/Ellinikos_Politismos/logotexnia/ly1-070.htm?utm_source=

Η δική μου Λευκάδα. (n.d.). *Πρώτο Θέμα*.

https://www.protothema.gr/culture/article/1318518/ili-as-georgakis-parousiazeti-to-vivlio-tou-i-diki-mou-leukada-stin-esiea/?utm_source=

Η ποίηση του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη ως έμμεση πηγή έμπνευσης ηρωικών έργων του Θεάτρου Σκιών. (n.d.). <https://www.academia.edu/31981820>

Kendi Academy of Athens. (χωρίς ημερομηνία). *What is dialect*.

<https://kendi.academyofathens.gr/pages/what-is-dialect>(<https://kendi.academyofathens.gr/pages/what-is-dialect>)

Kendi Academy of Athens. (χωρίς ημερομηνία). *Τρόπος κατάταξης των νεοελληνικών διαλέκτων*. <https://kendi.academyofathens.gr/pages/dialects-classification>

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος. (n.d.).

https://lexikolefkadas.gr/?utm_source=

Ψηφιακό Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος. (2020, Φεβρουάριος 9).

Καρσάνικα Νέα.

https://karsanikanea.com/2020/02/09/%CF%88%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%BA%CE%B1%CE%B4%CE%AF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%85-%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CE%B9%CE%BA/?utm_source=

Παράρτημα Α: «Ο βράχος και το κύμα»

’Ο βράχος και το κύμα

«Μέριασε, βράχε, να διαβώ», το κύμ’ ανδρειωμένο

λέγει στην πέτρα του γιαλού θολό, μελανιασμένο.

«Μέριασε! Μεσ στα στήθη μου, που ’σαν νεκρά και κρύα,

μαύρος βοριάς **εφώλιασε** και μαύρη τρικυμία.

5

Αφρούς δεν έχω γι’ άρματα, κούφια βοή γι’ αντάρα,

έχω ποτάμι αίματα, μ’ **εθέριαψε** η κατάρα

του κόσμου που βαρέθηκε, του κόσμου που ’πε τώρα,

βράχε, θα πέσεις, έφτασεν η φοβερή σου ώρα.

Όταν ερχόμουνα σιγά, δειλό, παραδαρμένο,

10

και **σῶγλειφα** και **σῶπλενα** τα πόδια δουλωμένο,

περήφανα μ’ εκοίταζες κι εφώναζες του κόσμου

να ιδεί την καταφρόνεση που πάθαινε ο αφρός μου.

Κι **αντίς** εγώ κρυφά κρυφά, εκεί που σ’ **εφιλούσα**,

μέρα και νύχτα σ’ έσκαφτα, τη σάρκα σου **εδαγκούσα**,

15

και την πληγή που σ’ άνοιγα, το **λάκκο** που ’θε’ **κάμω**,

με φύκη τον **επλάκωνα**, τον έκρυβα στον άμμο.

Σκύψε να ιδείς τη ρίζα σου στις θάλασσας τα βύθη·

τα θέμελά σου τα ’φαγα, σ’ έκαμα **κουφολίθι**.

Μέριασε, βράχε, να διαβώ! Του δούλου το ποδάρι

20

θα σε πατήσει στο λαιμό... Εξύπνησα λιοντάρι!...»

Ο βράχος **εκοιμότουνε**. Στην καταχνιά κρυμμένος,

Διπλωματική Εργασία

αναίσθητος σου φαίνεται, νεκρός σαβανωμένος.

Του φώτιζαν το μέτωπο, σχισμένο από ρυτίδες,
του φεγγαριού, που 'ταν χλωμό, μισόσβηστες αχτίδες.

25

Ολόγυρά του ονείρατα, κατάρες ανεμίζουν,
και στον ανεμοστρόβιλο φαντάσματ' αρμενίζουν,
καθώς **ανεμοδέρνουνε και φτεροθορυβούνε**
τη δυσωδία του νεκρού τα όρνια αν **μυριστούνε**.

Το μούγκρισμα του κύματος, την άσπλαχνη φοβέρα

30

χίλιες φορές την άκουσεν ο βράχος στον αιθέρα
ν' αντιβοά τρομαχτικά, χωρίς καν να ξυπνήσει
και σήμερ' ανατρίχιασε, λες θα λιγοψυχήσει.

«Κύμα, τί θέλεις από με και τί με φοβερίζεις;

Ποιός είσαι συ κι ετόλμησες, αντί να με δροσίξεις,

35

αντί με το τραγούδι σου τον ύπνο μου να ευφραίνεις
και με τα κρύα σου νερά τη φτέρνα μου να πλένεις,
εμπρός μου στέκεις φοβερό, μ' αφρούς στεφανωμένο;...
Όποιος κι αν είσαι, μάθε το: εύκολα δεν πεθαίνω».

«Βράχε, με λεν Εκδίκηση. Μ' **επότισεν** ο χρόνος

40

χολή και καταφρόνηση. Μ' **ανάθρεψεν** ο πόνος.

Ήμουνα δάκρυ μια φορά, και τώρα, κοίταξέ με,

έγινα θάλασσα πλατιά. Πέσε, προσκύνησέ με.

Εδώ, μέσα στα σπλάχνα μου, βλέπεις δεν έχω φύκη,

σέρνω ένα **σύγγεφο** ψυχές, **ερμιά** και καταδίκη.

45

Ξύπνησε τώρα, σε ζητούν του Άδη μου τ' αχνάρια...

Μ' έκαμες ξυλοκρέβατο... Με φόρτωσες κουφάρια...

Σε ξένους μ' έριξες γιαλούς... Το ψυχομάχημά μου

το περιέλασαν πολλοί, και τα παθήματά μου

τα **φαρμακέψανε** κρυφά με την ελεημοσύνη...

50

Μέριασε, βράχε, να διαβώ, επέρασε η γαλήνη·

καταποτήρας είμ' εγώ, ο άσπονδος εχθρός σου,

γίγαντας στέκω εμπρός σου!»

Ο βράχος **εβουβάθηκε**. Το κύμα στην ορμή του

εκαταπόντισε μεμιάς το κούφιο το κορμί του.

55

Χάνεται μες στην άβυσσο, τρίβεται, **σβηέται**, λιώνει

σα να 'ταν από χιόνι.

Επάνωθέ του εβόγηξε, για λίγο αγριωμένη,

η θάλασσα κι εκλείστηκε. Τώρα δεν απομένει

στον τόπο που 'ταν το στοιχειό κανείς παρά το κύμα

60

που παίζει γαλανόλευκο επάνω από το μνήμα.

[1863].

Παράρτημα Β: «Η Φανερωμένη»

Η Φανερωμένη

«Κυρά Φανερωμένη μου, παρηγοριά του κόσμου,
βόηθα με την **πανόρφανη**! Τ' άγιο σου χέρι δώσ' μου
για να ανεβώ στο βράχο σου! Δεν ήλθες **ψες** το βράδυ
ωσάν αχτίδ' ανέλπιστα στο μαύρο μου τον Άδη

5

κι **εσφόγγισες** το δάκρυ μου και μου 'πες συ, Κυρά μου,
να πάρω το παιδάκι μου στην έρημη αγκαλιά μου
και να το φέρω να το ιδείς;... Παρθένε, βοήθησέ με...
Τα γόνατά μου **εδείλιασαν**... κατέβα, πρόφθασέ με...
Μόφαγ' η θάλασσα η σκληρή το Λάμπρο μου στα ξένα...

10

Η δυστυχιά μ' **εμάρανε**! Μην αρνηθείς κι εμένα...
Δυνάμωσέ με τη φτωχή... Γιά ιδές με! Θερμασμένη,
τρεις μέρες θεονήστικη, νεκρή, ξεψυχισμένη,
νιώθω τη ρώγα μου στεγνή στα χείλη του, Κυρά μου.
Εστρέφεψε το γάλα μου... **Επάγωσ'** η καρδιά μου...

15

Σύντρεξε, μάνα τ' ουρανού, σύντρεξε το παιδί μου...
Παρθένε μου, **εχιονίστηκε**... Θα να σβησθεί μαζί μου...»

Και ξαναγύρισε μεμιάς στη γη ξεστηθωμένη,
με το παιδί στην αγκαλιά, η Δέσπω η πικραμένη.
Επάνωθέ της του βοριά τα σύγνεφ' αρμενίζουν

20

κι ούτε δε στέκουν να την δουν. Τον κόρφο της φωτίζουν
κρύες αχτίδες φεγγαριού, που εδώ κι εκεί προβαίνουν
σαν από μάτι νεκρικό, χωρίς να τη θερμαίνουν.

Σιμά της τρέχει το νερό, γοργό γοργό, δροσάτο...

Λαλούν τ' αηδόνια ξέγνοιαστα μες στη μυρτιά, στο βάτο...

25

Τα δένδρα είν' ανθοστόλιστα... παντού χαρά κι ελπίδα,

σφιχταγκαλιάζεται η οχιά με τη **μονομερίδα**,

κι ωστόσο αμοιρολόγητη, χωρίς ταφή και δάκρυ,

μια χήρα μάνα, ένα παιδί, πεθαίνουν σε μian άκρη!

Μέσα στου κόσμου τη γλυκιά, την άφθαρτη αρμονία,

30

ποιά θέληση και ποιά καρδιά, ποιά παντοδυναμία

εσύμπλεξ', **εξευγάρωσε** το σφύριγμα τ' αστρίτη,

του καταρράχτη τη βοή, του λύκου, του πετρίτη,

και τ' αϊτού το **ρυσίμο**, με το γλυκό τραγούδι,

που χύνει απ' τα στήθια του το μαύρο **στεφανούδι**;

35

Και ποιός, και ποιός **επρόσταξε**, μέσα σ' αυτήν την πλάση

να συναντιέται αδελφικά, χωρίς να τη χαλάσει,

το περιστέρι κι ο σκορπιός, ο **χαμαιλιός** κι ο κρίνος,

φιλί και ψυχομάχημα, χαμόγελο και θρήνος;...

Κι ωστόσο αμοιρολόγητη, χωρίς ταφή και δάκρυ,

40

μια χήρα μάνα, ένα παιδί, πεθαίνουν σε μian άκρη.

Μοσχοβολούσε η άνοιξη κι ολόγυρά τους χίλια

ανθίζουν αγριολούλουδα, **χολάτα** χαμομήλια.

Και κάπου κάπου αμέτρητες τρελές πυγολαμπίδες

φωτίζουν τα δυο λείψανα με μυστικές αχτίδες.

45

Και του παιδιού το μέτωπο και της φτωχής τα στήθια

φεγγοβολούν σαν ουρανοί **πῶχουν** αστέρια πλήθια.

Χαμογελά η ανατολή και ροδοκοκκινίζει

ολίγ' ολίγο η καταχνιά, που τα βουνά στολίζει.

Λαλεί τ' **ορνίθι** της αυγής, το πρόβατο βελάζει...

50

Ξυπνούν στα πλάγια οι πέρδικες, η μια την άλλη κράζει...

Ξυπνά κι ο γερο-Γούμενος, τον όρθρο του σημαίνει

και μουρμουρίζοντας σιγά στην εκκλησιά πηγαίνει

την άγια εικόνα της Κυράς σκυφτά να προσκυνήσει...

Κι εκεί που **ετέντων'** ο παπάς τα χείλη να φιλήσει,

55

του 'κάστηκε πως έλειπε... παράδοση ιστορία!...

απ' το **θρονί** της το χρυσό η Δέσποινα Μαρία...

Ετρόμαξ ο καλόγερος... Στην πλάκα γονατίζει,

χτυπά το μέτωπο στη γη, παρακαλεί, δακρύζει...

Μεμιάς αστράφτ' η εκκλησιά κι αισθάνετ' ένα χέρι

60

οπού τον ανεσήκωνε... Μοσχοβολάει τ' αγέρι...

Τα μάτια του άνοιξ' ο παπάς... Στο κάτασπρό του γένι

το δάκρυ του έσταζε βροχή... Κοιτάζει... καθισμένη

στο θρόνο βλέπει την Κυρά, που του χαμογελούσε,
και το Παιδί που εχαίρετο και που τον ευλογούσε.

65

Σε ποιά καλύβι αγνώριστο, σε ποιά καρδιά θλιμμένη
να πέρασες τη νύχτα σου, Κυρά Φανερωμένη;
Ποιό μαραμένο λούλουδο η χάρη σου, Κυρούλα,
κρυφά κρυφά ν' ανάστησε, σαν τ' ουρανού δροσούλα;...

Η μάνη η δύστυχη ξυπνά και βλέπει το μωρό της

70

να παίζει με τα λούλουδα, χορτάτο, στο πλευρό της.
Κι απ' το φτωχό το στήθος της δροσάτο, **τυλωμένο**,
να ρέει αδιάκοπα στη γη το γάλα ευλογημένο.

Την είχε κράξει μια φωνή και μια Κυρά Μεγάλη
της φάνηκε ότι **εμάλαζε** το έρμο της κεφάλι

75

και με **γλυκάδ'** ανέκφραστη ότι έταζε στη χήρα
να στείλει χρυσή μοίρα.

Κοιτάζει ολόγυρα... Ψυχή!... Τί τάχα να συνέβη
κι εκεί δε φαίνεται κανείς;... Στο μοναστήρι ανέβη...

Στα πόδια πέφτει της Κυράς και με τα δάκρυά της

80

βρέχει το κόνισμά Της.

Το δρόμο παίρνει για να 'λθεί γοργά στο φτωχικό της
κι έχει μαζί της συντροφιά τ' όμορφο τ' όνειρό της·
σα να της έδινε φτερά, τόσο τρεχάτη επέρνα,
που αιμάτωνε τη φτέρνα.

85

Τη θύρα βλέπει διάπλατη... Σπρώχνει σκιαχτά το μάτι
μες στο **κατώγι** της να ιδεί... Στο τίμιο της κρεβάτι
ένας λεβέντης σιωπηλός μες στα χρυσά ντυμένος
προσμένει καθισμένος.

Εγνώρισε το Λάμπρο της... πετά στην αγκαλιά του...

90

του δείχνει το παιδάκι του... χορταίνει τα φιλιά του.

Και συ τους **επαρέστεκες**, εκεί **σιμά** κρυμμένη,

Κυρά Φανερωμένη.[24 Ιουνίου 1871]

Παράρτημα Γ: «Άσμα Έκτον,Το δαχτυλίδι»

Άσμα Έκτον

Το δαχτυλίδι

Ποτέ του ήλιου η ευμορφιά, ποτέ της γης η νιότη
κι η περηφάνια του βουνού, του δέντρου η πρασινάδα
κι η λευθεριά του **ξυφτεριού**, ποτέ τόση γλυκάδα
τόση κρυφή μοσχοβολιά δεν έχυσαν τριγύρω

5

στο Διάκο που ψυχομαχά. Τυφλή και μανιωμένη
τον **εκοιλούσε** η Λιαπουριά.— Κεχρί παραδομένο
στα δόντια του νερόμυλου, **τριμμόψυχα ριμένη**
μες στο λαρύγγι ενός θεριού, **προσάναμμα, αποκλάδι**,
χλωροκομμένο φρύγανο, που το 'βοσκεν η φλόγα,

10

ολόγυρά του κοιτάζε, σαν να 'θελεν ακόμα
να καταπιεί με μια ματιά, να κρύψει στην ψυχή του
την έρμη την πατρίδα του, κι εκεί στον άλλον κόσμο
να **τηνε** πάρει συντροφιά.— **Επέρασε** απ' το νου του
φτωχή, **κακογεράματη** κι η δύστυχή του η μάνα

15

μην έρθει ώρα για ψωμί το χέρι της ν' απλώσει,
και μην πεθάνει νηστική. **Επάγωσε** η καρδιά του
κι ένα κελάδημα γλυκό, πλασμένο μ' όλα τ' άνθη,
που τρέφ' ο κήπος της ζωής, του φύτρωσε στα χείλη:

Γιά ιδές καιρό που **εδιάλεξεν** ο Χάρος να με πάρει

20

τώρα π' ανθίζουν τα κλαριά, που βγάν' η γη χορτάρι.

Λες κι ήθελε, πριν ανέβει στου Πλάστη του τον κόρφο,

τη ραγισμένη του καρδιά να σχίσει για να φύγουν

της νιότης του τ' αρώματα, που δε χωρούν στο μνήμα.

Τον **επατούσαν** τ' άλογα κι άγρια μεθυσμένα

25

τονε **δαγκούν** στο πρόσωπο. Τ' αγέρι, φορτωμένο

φοβέρες και περίγελα και φλογισμένα χνότα,

τριγύρω του εκουφόβραζε... Κανένα χιλιδόνι

δε φαίνεται στον ουρανό να τον παρηγορήσει...

Ο δρόμος ατελείωτος!... Δεξιά, ζερβιά του τοίχος

30

ανταριασμένοι οι Γκέγκηδες... τους ανακράζει ο Διάκος:

«Δεν είν' κανένας από σας καθάριος Αρβανίτης

να εντρέπεται τη γύμνια μου, την καταφρόνεσή μου,

να μου φυτέψει ψυχικό στο μέτωπο ένα βόλι;...»

Βουβοί, δεν **εταράχτηκαν**, **τονε** θωρούν με τρόπο.

35

Εφούσκωνε ο κατακλυσμός... Στο διάβα του ένας χτύπος

ακούστηκε μικρός... μικρός, σα να 'θε' ξεροσκάσει

του λύκου τ' ανασήκωμα, σα να 'θε' απλώσει χέρι

στου πιστολιού το σκάνδαλο... Ανάμεσ' από τόσους

μήπως **εξύπνησε** κανείς, όπου ήταν παλικάρι;...

Ξαφνίστηκε ο Χαλήλμπεης:

40

«Σκυλί, όποιος κι αν είσαι,

τον έχω λάβει χάρισμα... είναι δικό μου **ψώνι**...

Μάθε το..... **κάτου τ' άρματα...**»

Και σαν τη νυχτερίδα

κολλάει στου Διάκου τα μαλλιά. Ξανάφτουνε οι φονιάδες.

αψώνει πάλ' ο θόρυβος. Τρέχουν, πηδούνε, σκούζουν

45

κι αποσταμένοι, πλακωτοί στου **ρουπακιού** τον ίσκιο

αράζουνε και στέκονται. Ακίνητος ο γύφτος

το φοβερό το σύνεργο στα χέρια του εκρατούσε,

του Χάρου **παραβλάσταρο**, του τάφου σημαδούρι.

Εμπρός του, πίσω του βαθιά, διχαλωτοί δυο ψήστες

50

μπηγμένοι βρίσκονται στη γη. Ο πρώτος στο κεφάλι,

ο δεύτερος στην ποδαριά. Σωρός χλωρά κλονάρια,

Και **θράκια** που ξεσπίζαν... Το δένδρο παραστάτης.

«Πλάστη μεγαλοδύναμε! Χριστέ, παράλαβέ με!

βρέξε στη φλόγα μου δροσιά και κάμε αυτήν τη στάχτη

55

που θα ν' αφήσει το κορμί του δούλου σου, Πατέρα,

να μη την πάρει ο άνεμος και να μη μείνει στείρα.»

Είπε και παραδόθηκε. Δεμένος στο δρομάρι,

ο μάρτυρας σιγά σιγά παρακαλεί τη φλόγα

με τον καπνό τη σάρκα του, που 'ταν γυμνή, να κρύψει.

60

Γυρίζει ο γύφτος το σουβλί... Το χέρι του ανεμίδι...

Κι όταν εμένανε νεκρά καμιά φορά από **δείλια**

τ' αφορεσμένα δάχτυλα και τα **φρυγεν η πύρη**,

τότε ξυλιές και **σάλαγος**, κεντήματα και πέτρες.

Φωνάζει κι ο Χαλήλμπεης:

«Παλιόγερε, ανδρείεψου...

65

Μέριασ' εκείνο το δαυλί... γιά ιδές, ανάθεμά το

τί γλώσσες όπου επέταξε, και πώς τον έχει ζώσει!...

Θα τον ρουφήξει γρήγορα... Ταράξου.. μέριασέ το...»

Κι όσο κι αν έσπρωχνε ο φονιάς το μυστικό το ξύλο,

τόσο ο καπνός τον έπνιγε, τόσο θεριεύει η φλόγα.

70

Διώχνει το γύφτο η αναλαμπή, κι ο κόσμος τρομασμένος

φεύγει το στόμα του στοιχειού. Ανάφτουν τα δεμάτια

που 'σαν τριγύρω σωριαστά... Του ρουπακιού τα φύλλα

φωτοκαμένα **ρεύουνε**... Κανένας δεν ξανοίγει

πού 'ναι του Διάκου το κορμί σ' αυτήν τη καταβόθρα.

75

Κατακαθίζουν οι φωτιές... τρέχουν σιμά με φόβο...

Άφαντο τ' άγιο **λείψανο**!... **Σκαλίζουνε** τη στάχτη

μην εύρουν ένα κόκαλο, μη δουν ένα σημάδι...

Τίποτε!... Δεν **πιστεύουνε**... Σκάφτουνε, ξεδιαλέγουν

τα πεθαμένα κάρβουνα... Τίποτε!... Χτύπα, κέντα,

80

μια σπίθ' αστράφτει από τη γη... Σηκώνουνε τα μάτια

και βλέπουν ένα φτερωτό, χρυσό δαχτυλιδάκι

που ανέβαινε στον ουρανό... Πότε, Θανάση, πότε,

θα νά 'ρθει πάλε να μας βρει και ποιός θα το φορέσει

το φυλαχτό σου τ' ακριβό;... Πότε, Θανάση, πότε;

85

Ρυάζονται, φεύγουν τα θεριά. Κλεφτά κλεφτά κι ο γύφτος

χωνεύει στην **κουφάλα** του. Κανείς δεν απομένει

παρ' οι αχτίδες του ηλιού, που ασπάζονται το μνήμα.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.